

Historie neformální edukace dospělých ve městě Uherské Hradiště

Jan Zapletal

Bakalářská práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Jan Zapletal
Osobní číslo: H12524
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Andragogika v profilaci na řízení lidských zdrojů
v neziskové sféře
Forma studia: kombinovaná
Téma práce: Historie neformální edukace dospělých ve městě
Uherské Hradiště

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek vztahujících se k historii neformální edukace dospělých.

Příprava metodiky k výzkumné části.

Realizace smíšeného výzkumu formou analýzy dokumentů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu a jejich shrnutí.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČOUPKOVÁ, Jaromíra a Blanka RAŠTICOVÁ. Uherské Hradiště. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008, 63 s. Zmizelá Morava. ISBN 978-807-1859-437.

MALÍŘ, Jiří. Od spolků k moderním politickým stranám: vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914. 1. vyd. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 1996. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta. ISBN 80-210-1273-0.

NEKUDA, Vladimír et al. Uherskohradišsko. 2. upr. vyd. Redaktor Vladimír Nekuda. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1992, 855 s. Vlastivěda moravská, sv. 63. ISBN 80-850-4839-6.

ZAPLETAL, Jaroslav et al. Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě. 1. vyd. Uherské Hradiště: Město Uherské Hradiště, 2007, 492 s. ISBN 978-802-3998-733.

ZEMEK, Metoděj a Josef KOLÁČEK. Kniha o Redutě. 1. vyd. Editor Jaroslav Zapletal. Velehrad: Ottobře 12, 2001, 301 s. Genius loci. ISBN 80-865-2805-7.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Jana Krausová, Ph.D.**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **9. ledna 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2015**

Ve Zlíně dne 9. ledna 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- беру на вѣдомі, же бакалѣрскѣ прѣце буде уложена в електроніcke поdoбѣ в універзітнім інформачнім систѣму доступнѣ к нагляднуді;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům. ³⁾

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 28.4.2015

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce zkoumá spolkovou aktivitu zaměřenou na neformální edukaci dospělých ve městě Uherské Hradiště v období od zrušení jezuitského řádu do pádu Rakousko-Uherské monarchie.

V teoretické části se práce zabývá historickým kontextem spolkových aktivit a definuje tři tradice, o které se spolkové aktivity v Uherském Hradišti opíraly. Zvláštní pozornost se věnuje „osvětě“ jako specifické formě neformálního vzdělávání.

V praktické části se formou analýzy dobových dokumentů dokládá obsah edukačních spolkových aktivit. Spolky zabývající si se vzdělávacími aktivitami jsou zařazeny do celkového spolkového obrazu Uherského Hradiště.

Klíčová slova:

historie, Uherské Hradiště, spolky, neformální edukace dospělých, osvěta

ABSTRACT

This thesis examines public clubs activities focusing on informal adult education in the town of Uherské Hradiště in the period from the fall of Jesuit Order until the fall of the Austro-Hungarian monarchy.

The thesis deals with the historical context of activities of public clubs in the theoretical part and defines three traditions that the federal activities in Uherské Hradiště were based on. The concept of "enlightenment" as a kind of informal education is focused on especially.

The thesis proves contents of public clubs educational activities by analyzing historical documents in the practical part. Clubs involved in the educational activities are included into general activities of all clubs in Uherské Hradiště.

Keywords:

history, Uherské Hradiště, clubs, informal adult education, enlightenment

Děkuji Mgr. Janě Krausové, Ph.D. za obětavost, se kterou vedla moji bakalářskou práci, a za neocenitelné rady, které jsem od ní získal. Děkuji i všem ostatním, kteří mi pomohli v orientaci v historickém materiálu. Speciálně děkuji svému otci, který mi pomohl udržet směr při sběru i interpretaci dat.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY EDUKAČNÍCH SPOLKOVÝCH AKTIVIT V UHERSKÉM HRADIŠTI	12
1.1 TŘI SPOLKOVÉ TRADICE	14
1.1.1 Náboženská tradice	14
1.1.2 Hospodářská tradice	14
1.1.3 Vojenská tradice.....	16
1.2 POLITICKÉ A SOCIÁLNÍ PODMÍNKY A PŘEDPOKLADY SPOLKOVÝCH EDUKAČNÍCH AKTIVIT OD ROKU 1773 DO ROKU 1918	16
1.2.1 Obyvatelstvo a germanizace v první polovině 19. století	17
1.2.2 Změny v letech 1848 – 1849	18
1.2.3 Vývoj v 60. – 90. letech 19. století	19
1.2.4 Rozpory uvnitř koalice českých stran a ovládnutí města ve 20. století.....	22
2 EDUKACE A SPOLČOVÁNÍ	23
2.1 OSVĚTA JAKO SPECIFICKÝ TYP NEFORMÁLNÍ EDUKACE.....	23
2.2 SPOLČOVÁNÍ	26
II PRAKTICKÁ ČÁST	27
3 METODOLOGIE	28
3.1 ANALÝZA DOKUMENTŮ.....	28
3.2 SMÍŠENÝ VÝZKUM.....	28
3.3 DOBOVÝ TISK.....	29
3.4 CITACE ARCHIVÁLIÍ.....	29
4 VÝSLEDKY VÝZKUMU	30
4.1 SPOLKY PŮSOBÍCÍ V UHERSKÉM HRADIŠTI V LETECH 1773 - 1918.....	30
4.2 OSVĚTOVÉ SPOLKY	31
4.3 AKTIVNÍ OSVĚTOVÉ SPOLKY A JEJICH SPOLKOVÁ ČINNOST.....	33
4.3.1 Hospodářský spolek Velehrad.....	34
4.3.2 Měšťanská beseda	35
4.3.3 Spolek učitelův v okr. uherskohradištském a Okresní učitelská jednota „Komenský“	38
4.3.4 Akademický feriální klub „Slovač“	39
4.3.5 Dělnický vzdělávací a zábavný spolek „Šlechtnost“	41
4.3.6 Spolek mateřský paní a dívek českých v UH.....	42
4.3.7 Vzdělávací spolek Lidová Osvěta	43
4.3.8 Dělnická beseda „Havlíček“	43
4.3.9 Měšťansko - živnostenská beseda	44
4.3.10 Archeologický spolek „Starý Velehrad“	44
4.4 SHRNUÍ VÝZKUMU	45
4.4.1 Spolkový obraz města a podíl osvětových spolků na spolkových aktivitách	45
4.4.2 Osvětářské aktivity jiných spolků a jiné formy vzdělávání dospělých	48
ZÁVĚR	50

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	51
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	53
SEZNAM OBRÁZKŮ	54
SEZNAM TABULEK.....	55
SEZNAM PŘÍLOH.....	56

ÚVOD

Uherské Hradiště patří vedle Brna, Olomouce, Kroměříže, Jihlavy a Uničova mezi tradiční moravská královská města. Kromě svého důležitého pevnostního charakteru se stalo díky přítomnosti františkánů a jezuitů důležitým kulturním centrem a centrem vzdělanosti na Slovácku.

Zejména jezuité, kteří v Uherském Hradišti působili od roku 1644 až do svého zrušení v roce 1773, se zasloužili o nebyvalý rozvoj vzdělanosti v Uherském Hradišti. S jejich odchodem se město radikálně proměnilo. Josefínské reformy vedly k tomu, že z původně českého města se stalo město německé. Bylo zrušeno gymnázium a němčina se začala používat jako jediný úřední jazyk. V průběhu první poloviny 19. století nemohla být o českém živlu v Uherském Hradišti řeč. Přesto se v průběhu druhé poloviny 19. století město začalo proměňovat a do 20. století vstoupilo jako české.

Co se stalo, že během relativně krátké doby se německý vliv ve městě marginalizoval? Důvodů bylo několik. Rozšiřování města a s tím spojený nárůst počtu obyvatel nahrával samozřejmě Čechům. Bylo by však unáhlené předpokládat, že celá proměna souvisí výhradně s migrací obyvatelstva. Přinejmenším proto, že řada nově usídlených obyvatel Uherského Hradiště byli Židé. Česká emancipace potřebovala impuls v podobě české kultury, českého společenského života – a českého vzdělávání.

Existuje řada monografií a studií zabývajících se Uherským Hradištěm a jeho historií. Za všechny uvedme například *Uherské Hradiště: dějiny města* z roku 1981, *Uherskohradištsko* z roku 1982 a *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě* z roku 2007, které slouží k základní orientaci v dějinách města. V žádné z monografií nenalezneme kapitolu systematicky se věnující spolkovému životu se zvláštním zřetelem na *všechny spolkové projevy*. Spolkové aktivity jsou vztahovány pouze k zájmovým činnostem sportovního a kulturního charakteru. Přitom se nabízí úvaha, zda potřeba specifického českého vzdělávání nevedla naše předky ke spolčování za účelem vzdělávání se. Pokud ano, mohli bychom rovnou hovořit o neformální edukaci dospělých.

Na toto téma dosud neexistuje žádný výzkum. Spolkovým životem a jeho zmapováním se zabýval Pavel Šupka ve své magisterské práci *Spolkový život v Uherském Hradišti v letech 1848 – 1918*. Studiu lokálních elit, což s problematikou spolků úzce souvisí, se věnoval Jan Zapletal ve své dizertaci *Lokální elity a politicko – ekonomické poměry ve slováckých městech na přelomu 19. a 20. století*. Obě práce poslouží jako základ výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY EDUKAČNÍCH SPOLKOVÝCH AKTIVIT V UHERSKÉM HRADIŠTI

Od založení města v roce 1257¹ až do roku 1782 plnilo Uherské Hradiště strategickou funkci zemské a státní pohraniční pevnosti. V souvislosti s tím se postupně stalo také privilegiovaným správním, soudním a hospodářským krajským centrem. Se sídelními i kulturními dějinami města od počátku podstatně souvisel vliv nedalekého velehradského kláštera cisterciáků. S pojmem Velehrad se v povědomí obyvatel města kontinuálně udržovaly reminiscence na Velkomoravskou Svatoplukovu říši a sv. Cyrila a Metoděje, zakladatele slovanské národní kultury a vzdělanosti, a utvářely tak z části mentalitu, kulturní identitu a zemský lokální patriotismus měšťanů (Zapletal, 2007, str. 113).

V pevnostním městě žili převážně Češi. Kulturní horizont města v období renesance rozšiřovaly vztahy mezi uherskými františkány ze Skalice a uherskohradištským klášteřem, založeným roku 1491 Janem Vítězem (Filipcem), varadinským biskupem a kancléřem krále Matyáše Korvína. Tento největší šířitel knižní kultury v Moravském markrabství v posledních desetiletích patnáctého století byl ve svém klášteře roku 1509 pochován (Vitásek, 1879, str. 88 – 93).

Po roce 1681 došlo ve skladbě obyvatelstva k zásadní změně v důsledku požárů, morových epidemií a válek. Kromě populace z okolních moravských měst a ze Slezska do Uherského Hradiště přicházeli již od roku 1670 také italské, uherské a německé rodiny, ale český ráz města zůstal zachován až do druhé poloviny 18. století. Před třicetiletou válkou zde (až na 14 katolických rodin) všichni obyvatelé vyznávali protestantská náboženství. Kulturní ráz města proměnila katolická protireformace. Na podzim roku 1643 z nedaleké Kroměříže přišli jezuité, kteří hned v příštím roce otevřeli své gymnázium a v roce 1670 seminář s výukou hudby. Do uzavření ústavu v roce 1773 se mezi vyučujícími vystřídal řada významných

¹ „V polovině 13. století založil na ostrově Moravy s kostelem sv. Jiří proti trhové vsi Veligradu nové královské město Přemysl Otakar II. Vzhledem k tomu, že území bylo majetkem kláštera a část nových obyvatel města byla přivedena z klášterní trhové vsi Veligradu, dostalo město první úřední pojmenování Nový Velehrad. Uměle vytvořený název nezapustil hlubší kořeny a neudržel se. Již od sklonku 13. století se v písemných pramenech objevuje pro Přemyslovo město název Hradiště. Není pochyb, že v názvu města zvítězila pomístní situace, která ještě v polovině 13. století, v době lokace města, nesla stopy staršího velkomoravského osídlení, včetně stojícího kostela sv. Jiří“ (Pojsl, 2006, str. 221).

osobností českého literárního baroka, jako byli básník a překladatel Felix Kadlinský (1613 – 1675), historik Jiří Crugerius (1608 – 1679), misionář a cestovatel Samuel Fritz (1654 – 1728) a místní rodák, absolvent gymnázia a později olomoucký univerzitní profesor Tadeáš Polanský (1713 – 1770). Součástí jezuitské pedagogiky bylo školní divadlo, které autorsky, režijně, scénograficky i herecky vytvářeli studenti a profesori. Důležitá byla témata her, zpravidla ohlasy aktuálních událostí a oslava národních světců² (Zemek, 2001, str. 226 – 235).

Jezuité při svém rekatolizačním působení s pomocí náboženských spolků ve městě organizovali mohutné teatrální náboženské obřady a slavnosti (Nekuda, 1982, str. 231 - 245). Docházeli do rodin a rozšiřovali v domácnostech české knihy – samozřejmě jako náhradu za německou protestantskou literaturu. Snažili se působit i na zlepšení hygieny a sociálních problémů v rodinách. V období baroka se v Uherském Hradišti takto vytvořila jedinečná komunita duchovních, vojáků, řemeslníků a obchodníků. Měšťansko – šlechtická elita působila jako kulturní vzor na okolní venkovské obyvatelstvo. Vliv přistěhovaných cizinců se odrážel i v místní kultuře. Když jezuité odešli z města, zůstala i nadále zachována nábožensko – vlastenecká tradice, na kterou bylo možno navazovat v 19. století. Na slavnosti i trhy přicházely do města davy venkovanů v lidových krojích. Po roce 1773 však Uherské Hradiště po všech stránkách stagnovalo. Svědčí o tom i vyjádření městského syndika Jana Křtitele Friedricha z prvních let 19. století: „Od r. 1773 po zrušení řádu jezuitského bylo město Hradiště zbaveno také gymnázia tímto řádem zřízeného, a magistrátu se nepodařilo přání měšťanstva a celého kraje po obnovení gymnázia pod jinými učiteli, splniti, odtud také chudoba mezi obyvatelstvem městským, které by se dalo odpomoci jen účelnými vzdělávacími ústavami, obchodními cestami, založením stavěné silnice, zřízením gymnázia v Hradišti a ve vyšším zájmu i také usplavněním řeky Moravy“ (Fišer, 1920. str. 151).

² Metoděj Zemek podává pečlivý výčet všech jezuitských divadelních her s cyrilometodějskou tematikou. „Od roku 1655 se počíná řada představení, v nichž jsou oslavováni moravští věrozvěstové Cyril a Metoděj. Tento proud cyrilometodějského kultu byl zahájen několika-hodinovým dramatem „Všech sedm planet“, oslavujícím sedm českých svatých dědiců, mezi nimi i obou našich apoštolů“ (Zemek, 2001, str. 127).

1.1 Tři spolkové tradice

Pro spolkovou činnost v 19. století byla ze starší historie relevantní vojenská tradice, na kterou navazovala městská střelecká garda (později střelecký spolek). Hospodářská tradice, kterou tvořily cechy (později společenstvo živnostníků). Náboženskou tradici představovaly, vedle přetrvávajících středověkých náboženských bratrstev, mariánské družiny. Byly první formou širšího lidového a občanského spolčování ve městě a okolí.

1.1.1 Náboženská tradice

Tématu náboženské tradice ve městě se podrobně věnuje Metoděj Zemek (2001, str. 172 - 191). Uherskému Hradišti byla papežskou kurií povolena nejprve „Mariánská studentská družina pod ochranou Panny Marie bez poskvrny počaté“ 5. 12. 1646. Jejím jednacím jazykem byla latina. Mezi členy patřila městská, krajská a vojenská honorace. Vedle vypjaté zbožnosti, rituálů a dramaticky okázalých veřejných slavností, byly součástí činnosti i přednášky a debaty o morálce. Členové – sodálové – se snažili také o boj proti lidovým pověrám. Družina byla nepočtená (kolem 100 členů) a v čele spolku stál rektor, nebo církevní hodnostář, případně významný měšťan. Z iniciativy P. Františka Šebestiána byla založena lidová moravská „Mariánská občanská družina pod ochranou Sedmiboletné Panny Marie pod křížem“. Povolena byla papežskou kurií 6. 9. 1663. Rychle se šířila po okolním venkově. Roku 1667 měla už 1800 členů, mužů i žen starších 15 let. Samosprávné družiny navázané na centrálu v Uh. Hradišti dosahovaly značných počtů – např. v Uherském Ostrohu 3000. Nejpozději v roce 1749 se spolek spojil se zemskou Mariánskou družinou. Institucionálně zanikl po zrušení jezuitského řádu a gymnázia v Uh. Hradišti. Družina měla nepochybně význam pro kultivaci části lidových vrstev, národního povědomí, jazykového a zemského patriotismu. Zakládala tak místní a regionální tradici pro spolčování v období národního obrození.

1.1.2 Hospodářská tradice

Již od 70. let 14. století ve městě s rozsáhlým právem přádání trhů vznikaly a fungovaly samosprávné korporace řemeslníků a obchodníků, cechy. Proti možné konkurenci kontrolovaly a regulovaly výrobu a odbyt zboží. Kolektivním rozhodováním omezovaly počty svých učňů, tovaryšů a mistrů. Cechy se řídily závaznými pravidly (artikuly), zahrnujícími také garance za kvalitu zboží. Musely zajistit odborné schopnosti a vědomosti svých členů, jejich průkaznou legitimizaci a dodržování zásad profesní etiky. Kvalifikaci a širší rozhled

v oboru si vyučení tovaryši rozšiřovali na tzv. vandrech. Cechy, vedené zvolenými cechmistry a staršími, plnily rovněž charitativní účely a navenek se výrazně reprezentovaly při slavnostních příležitostech stejnokrojem, emblémy a insigniemi. V Uherském Hradišti mezi obchodníky patřila v 18. století také řada usedlých cizinců, převážně Italů.

Osvícenský centralismus a počátky industrializace vedly v 18. století ke značnému omezení cechovní autonomie. V 19. století tato tendence vyvrcholila v úplné zrušení cechovního zřízení: „V roce 1850 byly vytvořeny obchodní a živnostenské komory, které ve svém obvodu povinně sdružovaly všechny obchodníky, živnostníky a řemeslníky. Od roku 1860 všechny obchodníky a živnostníky povinně sdružovala živnostenská společenstva a obchodní grémia, organizovaná podle živností. Členy byli všichni majitelé živností, jejich pomocníci a učni. V Uherském Hradišti až do počátku 20. století existovalo pro všechny řemeslníky jen jedno společenství živnostníků“ (Zapletal, 2007, str. 128 - 129). Z této společné korporace se v roce 1908 jako první vyčlenili provozovatelé hostinců. S fungováním specializovaných živností se zvyšovala poptávka po absolventech odborných škol. K české živnostenské pokračovací škole (zřízené ve městě roku 1885), přibyla roku 1902 dvouletá obchodní škola³, se kterou v roce 1905 splynula německá knihkupecká škola. V roce 1913 zde vznikla průmyslová škola dívčí, pozdější Městské odborné školy pro ženská povolání. Vedle toho existovaly nesoustavné edukační aktivity hospodářských společenstev. Jejich zkušební komise garantovaly odbornou kvalifikaci nových členů.

Pro poměry v Uherském Hradišti bylo příznačné, že se s odbornou edukací spojovaly národně politické a náboženské ideje. V roce 1864 byl „na památku jubilea cyrilometodějského založen Hospodářský spolek Velehradský, z jehož přičinění vznikla Rolnická záložna v Uherském Hradišti a roku 1885 Zimní hospodářská škola ve Bzenci“ (MS, 1889, čís. 43, 1. 6. 1889, „Na rozloučenou s P. Josefem Vykydalem“).

³ Dvouletá obchodní škola „s právem veřejnosti“ se snažila o zvyšování odborných znalostí a schopností nejen pro své řádné žáky. „Při škole zřízen jest pololetní kurz pro jednorozhodní dobrovolníky. Otevřen bude 1. října“ (Slovácké noviny, 1906, čís. 52, 7. 7. 1906).

1.1.3 Vojenská tradice

Ze základní pevnostní funkce Uherského Hradiště od středověku pro jeho obyvatele plynuly branné povinnosti, a to zejména udržovat a střežit hradby a případně se přímo zúčastnit vojenské obrany. Organizačními formami společenstev, které tento úkol plnily na přelomu 16. a 17. století, byl profesionální střelecký cech a dobrovolnické střelecké bratrstvo. S výjimkou členů městské rady však měli všichni obyvatelé města obecnou brannou povinnost v případě potřeby. Po zrušení pevnosti v roce 1782 (a redukcí místní vojenské posádky) význam domobrany značně vzrostl. Bohumil Fišer (1920, str. 156) cituje purkmistra Jana Křtitele Friedricha: „Po všechny tyto doby měšťanstvo tohoto král. města Hradiště bylo rozděleno na 2 kompagnie pod bezprostředním dozorem a vedením magistrátu, čehož pozdějším důkazem jest v úředních aktech chovaný seznam od r. 1767 stávajících důstojníků a ohněstrůjců a rovněž po ruce jsoucí v nepřátelských srážkách a bojích zcela proděravělý měšťanský prapor s nápisem 1682.“ Sbory ostrostřelců byly znovu organizovány v roce 1817. Původní stejnokroje zanikly. Nahrazeny byly kostýmy, kterým zůstalo zelené lemování původního stejnokroje. Spolek, vedoucí své členy k disciplinovanosti a elitní morálce, sdružoval německou i českou městskou honoraci a prezentoval se na všech zdejších holdovacích, výročních a náboženských slavnostech. Členství bylo věcí prestiže i pro šlechtice z okolí, např. hraběte Huga Logothetti z Bílovic.

Vojenská tradice a etiketa přetrvávaly také v populární spolkové střelecké soutěži, spojené s kulturním programem a slavnostním průvodem. První střelby jsou doloženy ke dni 9. 6. 1711. Konaly se až do počátečních let 20. století v místech, kde se dnes nachází budovy Slováckého muzea. Působení spolku ovlivňovalo mentalitu a kulturní identitu obyvatel města, jejich lokální patriotismus a sebevědomí, ale širší specificky výchovně vzdělávací hodnoty nepřinášelo.

1.2 Politické a sociální podmínky a předpoklady spolkových edukačních aktivit od roku 1773 do roku 1918

V 80. letech 18. století došlo v životě města k zásadním proměnám. V letech 1684 – 1758 tvořili polovinu nově přijatých měšťanů Němci a Italové. Po roce 1772 Němci představovali minimálně třetinu obyvatel. Osvícenské reformy Josefa II. zvýšily úroveň všeobecné vzdělanosti a racionalizace státní správy, ale současně vedly k rychlé germanizaci a prosazení centralistického modelu řízení. Město na několik desetiletí nejen ztratilo regionální kulturní význam, a změnil se celý jeho ráz. Jako sídlo úřadů neprošlo průmyslovou

industrializací a všechny větší hospodářské podniky byly v německém, respektive německo – židovském vlastnictví.

1.2.1 Obyvatelstvo a germanizace v první polovině 19. století

Němčina, prosazená jako jediný úřední jazyk, se ve městě stala převládajícím komunikačním nástrojem vyšších společenských vrstev. Německy vzdělaní úředníci vytěsňovali z mocenských pozic starousedlíky. „Roku 1654 za Ferdinanda III. udává se ve městě 270 rodin, bydlících ve 163 domech. Roku 1710 bylo v Hradišti 152 domů, mezi nimiž dva domy šlechtické Waffenbergský a Lichtenštejnský a 243 rodin usedlých. Roku 1782 počet rodin ve městě vzrostl na 354, kteréž obývaly ve 271 domech a roku 1787 čítalo město 1572 duší. Při sepsání lidu z roku 1838 mělo Hradiště i s domky rybářů na pravém břehu řeky Moravy 197 domů s 1913 dušemi. Roku 1848 bylo v Hradišti 2345 obyvatelův a nyní čítá město 192 domů ve městě a 37 domů v Rybárnách a počet obyvatel vzrostl na 3210 duší, z nichž je dle náboženství 2814 katolíků, 3 protestanti, 335 židů“ (Vitásek, 1879, s. 81). Národnostní a sociální strukturu změnila byrokratizace. Ve 20. letech 19. století ve městě žilo a pracovalo minimálně 102 germanizovaných nebo přímo německých úředníků s rodinami. Po zřízení tzv. regulovaných magistrátů v roce 1786 město fakticky řídil právnicky vzdělaný syndik s vicesyndikem. Městskou radu titulárně vedl a reprezentoval purkmistr, ale ve všech soudních, politických a hospodářských záležitostech rozhodovali tito úředníci. Vznikly četné specializované úřady s krajskou působností, kompetenčně nadřazené městu.

Německá a národnostně indiferentní městská elita se od nižších českých vrstev obyvatelstva odlišovala nejen úrovní vzdělanosti, majetkem a politickým vlivem, ale také životním stylem a etiketou, zejména způsobem odívání, který se inspiroval ve vojenských uniformách. V prvních desetiletích devatenáctého století se toto německo - české společenství utvrzovalo v německém spolku Gartenverein, založeném roku 1838 a v roce 1855 změněném na čtenářský spolek Kasino. Součástí jeho aktivit pak bylo ustavení německého mužského pěveckého sboru v roce 1861 a německo – českého veslařského spolku v roce 1863. „V první polovině 19. století vystupují předáci hradištského patriciátu již jako nositelé němectví v kraji ryze českém“ (Čoupek, 1981, str. 283).

Prosazení němčiny jako centralizačního politického nástroje v Uherském Hradišti vedlo k polarizaci mezi germanizovanou městskou elitou a drobnými řemeslníky, obchodníky a chudinou. Ambicióznějším Čechům bránila německá většina v sebeuplatnění a spo-

lečenském vzestupu. Proto se i zde ve vlasteneckých snahách, navazujících na národní obrození, spojoval požadavek politického zrovnoprávnění především se zrovnoprávněním jazykovým. Proto i snahy o české školství měly politickou podstatu a ve městě se dlouho obtížně prosazovaly. Sebevědomí české intelektuální menšiny se zde opíralo o náboženskou tradici, spojenou s blízkým poutním Velehradem. Cyrilometodějská legenda byla chápána jako důkaz svébytné národní kultury a vzdělanosti i jako doklad germánských snah o ujařmení Slovanů. Jako součást protiněmeckých nálad se v krajském městě objevuje romantický zájem o lidovou kulturu, zejména o kroje. Ryze české spolčovací snahy měly před rokem 1848 jen neformální ráz besed v rodinách a vinných sklepech v Mařaticích. Po krátké epizodě Lípy slovanské (1848 – 1849) si teprve v roce 1862 česká část německého Kasina vytvořila svůj Čtenářský spolek, v roce 1867 proměněný v Měšťanskou besedu.

1.2.2 Změny v letech 1848 – 1849

Revoluční události v letech 1848 – 1849 neměly v Uherském Hradišti radikálnější ohlas. Na zemském stavovském sněmu v Brně, ukončeném 13. 5. 1848, město zastupoval také JUDr. Alois Pražák. Pozdější vůdce a nejvýznamnější politik Národní strany na Moravě na sněmu zastával program federalizace a demokratizace Rakouské říše, jak byl formulován Františkem Palackým, avšak odmítal politicko - správní spojení Moravy a Čech. Zemský patriotismus a otázky národní kulturní identity hrály důležitou politickou úlohu a nutně se musely stát součástí vlasteneckých spolkových edukačních aktivit. Výmluvným dokladem je petice, kterou 26. 4. 1848 adresovalo shromáždění Hanáků Kroměřížskému sněmu: „Ale i osobnost svou moravskou hájíme, chceme totiž státi věrně při Čechách, ale nepominouti v nich, nerozplynouti, aby Morava mohla sama ostati na právu svém, kdyby Čechové odpadli někdy od svobody, ač to bohdá svět neuvidí“ (Spáčil, 1948, str. 43 - 44). Soupeření Němců s Čechy v Uherském Hradišti, v němž se prosazoval z české strany austroslavismus, měla upravit nová ústava. K tomu ovšem nedošlo.

Kroměřížský sněm byl rozeznán 7. 3. 1849 a v témže měsíci vydal císař František Josef I. oktrojovanou ústavu, ale i ta byla na konci roku 1849 zneplatněna. Od července 1849 prosazoval centralistický způsob vládnutí ministr vnitra Alexandr Bach. V létě 1859 odstoupil a následovalo období uvolnění politických poměrů, ústavně zaručené v únoru 1861. Nadále bylo možné provádět spolkovou činnost, která musela být formálně nepolitická. Reálně sloužila jako prostředek při volbách do obecního zastupitelského orgánu a zemského sněmu.

Při všech těchto dramatických změnách zůstávalo Uherské Hradiště loajální k císaři. Na tomto postoji nic nezměnil ani fakt, že zároveň se svoláním sněmu Rakouské říše v roce 1848 vláda vypsalala na květen volby do všenněmeckého parlamentu ve Frankfurtu. „Ve městě se vytvořily dvě politické skupiny – frankfurtská (německá) a slovanská (česká). Převahu získala většinová německá strana podporovaná úřady. Ve volbách 13. května 1848, částečně i pro bojkot českého venkovského obyvatelstva, byl za Uherské Hradiště zvolen poslancem krajský hejtmán August Schöbel“ (Zapletal, 2007, str. 271).

Stejně jako v dalších moravských městech si v Uherském Hradišti německá většina zřídila na ochranu veřejného pořádku ozbrojenou národní gardu. Naproti tomu české aktivity spočívaly v založení národně radikálního spolku Lípa slovanská v prosinci 1848. Programem spolku bylo prosazení konstituční rovnoprávnosti zemí České koruny v rámci federalizovaného mocnářství, zrovnoprávnění češtiny na školách a v úřadech a celkové vzdělanostní a kulturní povznesení české společnosti. Členové spolku založili první knihovnu a snad se v uvedeném duchu snažili působit na veřejnost, ale už v červenci 1849 pod tlakem hrozících sankcí svůj spolek sami zrušili⁴.

V roce 1848 se ve městě konaly volby do frankfurtského parlamentu, do zemského sněmu v Brně a do říšského sněmu ve Vídni. V komunálních volbách 10. 8. 1848 zvítězila ústavověrná proněmecká strana Antonína Prombera, vystřídaného zanedlouho Robertem Aulichem, který ve funkci setrval i v letech 1858 – 1865. Volby v květnu 1864 se konaly již podle upraveného říšského zákona o obecním zřízení.

1.2.3 Vývoj v 60. – 90. letech 19. století

Od roku 1867 se politický, kulturní a společenský život ve městě odehrával na spolkové půdě. Vymezovaly se proti sobě zájmové skupiny německých liberálů (stoupenců Všenněmecké strany), s centrem v Kasinu, dále národnostně vlažní a indiferentní zámožní nebo hospodářsky vlivní starousedlíci a šlechtici z okolí (sdružující se ponejvíce ve střeleckém

⁴ Přestože se Lípě slovanské v Uherském Hradišti věnuje řada autorů, Lukáš Čoupek (in Frolec, 2001, s. 208) upozorňuje na skutečnost, že ve skutečnosti všichni vychází pouze z jediného zdroje, konkrétně ze studie Josefa Bartochy K dějinám Lípy slovanské v Uherském Hradišti.

spolku) a konečně nacionalisticky naladěni občané, především čeští intelektuálové, sdružovaní od roku 1867 v Měšťanské besedě.

Až do 80. let 19. století si Uherské Hradiště uchovávalo německý ráz. Přispělo k tomu i udělení zvláštního krajského statutu v roce 1867. Od roku 1871 česká strana nebyla vůbec zastoupena v městské správě. V průběhu několika dalších let se všechny jazykově smíšené spolky staly výhradně německými. Soupeření Čechů s Němci zde začalo eskalovat po roce 1879, kdy se zaktivizovala politika českých poslanců na zemském a říšském sněmu. Moravská národní strana (staročeská) na Slovácku usilovala především o zřízení českého gymnázia v Uherském Hradišti. Tomu se snažili zabránit ve městě vládnoucí přívrženci Velkoněmecké strany. Za demonstrativní podpory četných slováckých obcí a měst příslušné vídeňské ministerstvo požadavek schválilo a 16. 9. 1884 bylo soukromé české gymnázium slavnostně otevřeno. Státní institucí se stalo v roce 1890. Zásadně se tak rozšířily a posílily české edukační možnosti. Přicházející čeští profesori se aktivně zapojovali do spolkového dění, které mělo politický i výchovně vzdělávací (osvětový) ráz. Jejich podíl na edukaci dospělých byl největší. Spočíval v přednáškové činnosti. Slovácké noviny (SN, 1897, čís. 21, 21. 3. 1897) referují, že profesorský sbor „v postě i na podzim“ uspořádá „řadu populárních přednášek z různých oborů“ a výnosy (vstupné 10 krejcarů za osobu) budou věnovány fondu na léky pro chudé studenty gymnázia. První přednášku „O ženách ve starověkém Římě“ přednesl profesor František Petráček 24. 3. 1897.

Politické a kulturní změny národnostního charakteru města, jeho počestění, rozhodujícím způsobem ovlivnila skladba obyvatelstva. „Demografický vývoj obyvatelstva a růst populace byly urychleny teprve koncem 19. století, kdy zaznamenalo Uherské Hradiště v letech 1890 – 1900 absolutní přírůstek obyvatelstva 1198 osob, tj. 30,41 %. Z něho bylo dosaženo jen 2,26 % přirozeným způsobem a 28,15 % přírůstku, tedy 1109 osob, přibylo přistěhováním. Se svými 30,41 % vzrůstu mělo Uherské Hradiště tehdy největší relativní přírůstek obyvatel ze všech moravských a statutárních měst, hlavní a nejprůmyslovější město na Moravě Brno z nich nevyjímaje“ (Čoupek, 1981, str. 327). Jestliže v roce 1880 k češtině

se hlásící občané města představovali 46,8 % a Němci 51,9 % populace, pak v roce 1890 se tento poměr úplně zvrátil, když Češi tvořili 70,2 % a Němci 28,0 % celkové populace.⁵

Na této národnostní základně narůstala i aktivita českých spolků, zvláště Měšťanské besedy a Sokola. V roce 1886 se utvořil Český politický spolek pro moravské Slovácko se sídlem v Uherském Hradišti a s působností na území okresních hejtmanství v Uherském Hradišti, Uherském Brodě, Kroměříži, Hodoníně a Kyjově. Fakticky, zejména ve volebních kampaních, působil jako radikálně liberální protiněmecká opozice.

Nástrojem politické spolkové činnosti se v roce 1884 staly noviny Moravská Slovač, „Politický týdeník, věnovaný lidu, jeho zábavě a poučení“. Vydavatel a redaktor Antonín Mnohoslav Daněk zastával z počátku ideologický program (staročeské) Národní strany. V letech 1885 - 1886 se přiklonil k liberálnímu křídlu sjednocenému od roku 1891 v moravské lidové straně Adolfa Stránského. V roce 1887 se noviny vrátily s novým redaktorem Rajmundem Cejnkem k původní orientaci a v roce 1889 převzal vydavatelství Josef Stancl a list byl přejmenován na Slovácké noviny. V intencích konzervativních názorů a postojů (staročeské) městské elity je až do roku 1910 redigoval národopisec František Kretz. Levičovou reakcí na zaměření Slováckých novin bylo založení časopisu (1906 – 1907 Nová Slovač, od roku 1907 Zájmy Slovače) redigovaného v duchu radikální (mladočeské) politiky Janem Jančou⁶.

Vítězstvím Čechů skončily komunální volby 12. 10. 1886. Proti Všeněmecké liberální straně se spojili konzervativní měšťané (staročeši), vedení německy mluvícím purkmistrem Janem Protzkarem a občané aktivizovaní Českým politickým spolkem pro moravské Slovácko. Důležitou úlohu při tom hráli jazykově němečtí židovští občané, kteří se přidali ke straně purkmistra. Česká převaha, založená na spolupráci konzervativců a Moravské národní strany, se prosadila i ve volbách 10. 1. 1890. Od roku 1893 se stala čeština na radnici

⁵ V roce 1913 psaly Slovácké noviny: „Podotknouti dlužno, že Uh. Hradiště je město ryze české (5 % Němců) v ryze českém kraji slováckém“ (SN, 1913, čís. 77, 22. 10. 1913).

⁶ V jakém stylu probíhala polemika mezi těmito tiskovinami, dokumentuje text Františka Kretze publikovaný ve Slováckých novinách: „Nová Slovač mluví ve svém posledním čísle o „anglické nemoci“ čili „křivici“ ... Konečně, synečku, dobrou radu: Má-li člověk dědičně zatížený mozek, je mu těžko mluvit o „anglické nemoci“. Tož tak, mládenče!“ (SN, 1906, čís. 79, 10. 10. 1906)

v Uherském Hradišti úřadovacím jazykem. Český nacionalismus se projevoval také vlastivědným zájmem o dějiny Velkomoravské říše a cyrilometodějskou tradici, vázanou na poutní Velehrad, sousední Staré Město i samotné Uherské Hradiště. Zvýšený zájem českých kruhů podněcovaly i archeologické nálezy. Spolky Mohyla Velehradská (od roku 1885) a Starý Velehrad (od roku 1910), připravovaly půdu pro vznik Slovákckého muzea v Uherském Hradišti v roce 1914.

Historizující spolky svou publikační a přednáškovou činností působily na širokou veřejnost. České radikální vlastenectví bylo úzce spjato s folklorismem. Lidové kroje dokonce ovlivňovaly oděvní módu, nebo se ve městě přímo oblékaly. V přímé souvislosti s přípravami Národopisné výstavy československé v Praze 1895 ve městě vznikl roku 1894 Ústřední národopisný slovácký výbor, který měl především podporovat sběr muzejních artefaktů. Je zjevné, že jakékoliv české edukační aktivity nebyly politicky neutrální a takto je vnímala i proněmecká strana.

1.2.4 Rozpory uvnitř koalice českých stran a ovládnutí města ve 20. století

Přes konflikty mezi mladočeskou opozicí a staročechy, dokázaly se obě strany spojit a společně kandidovat v komunálních volbách v roce 1896 i v roce 1900. Když byla 27. 9. 1896 zvolena obecní rada a starosta, rezignoval na tuto funkci Jan Protzkar, a starostou se stal poslanec zemského sněmu Josef Stancl. Tento okamžik symbolizuje radikální počestění města. Vleklé rozpory mezi vedením města a opozicí motivovalo prohlubující se deficitní hospodaření. „Spor vyvrcholil ve volbách roku 1903, kdy ve II. a III. kurii získali většinu stoupenci lidové strany“ (Zapletal, 2007, str. 278).

Starostou se 20. 5. 1903 stal pokrokář Jan Konečný. V roce 1905 zemřel a nahradil jej Jan Pitra. Pokroková strana však ovládla město jen dočasně. Volby v červnu byly po vítězství konzervativců z podnětu lidové strany zneplatněny a město dočasně řídil okresní komisař. V roce 1907 se do funkce starosty vrátil Josef Stancl. Stížnosti a následné zneplatnění výsledků voleb se opakovaly i po březnových volbách v roce 1911 a vleklé soudní tahanice skončily teprve po vypsání opravných voleb ve třetí kurii a naprostým vítězstvím lidově – pokrokového bloku, vedeného Františkem Benešem, kterého městský výbor 3. 8. 1912 zvolil starostou a tato politická reprezentace města přečkala až vzniku Československé republiky v roce 1918. Všechny politické změny ovlivňovaly spolkovou činnost.

2 EDUKACE A SPOLČOVÁNÍ

Zkoumání neformálních edukačních aktivit v 18. a 19. století naráží na terminologické obtíže, které s sebou nese přísné vymezení moderní andragogické terminologie a výrazy poměrně volně používané v průběhu 19. století, resp. v prvních dvaceti letech 20. století. Tehdejší autoři používají nejčastěji pojem „osvěta,“ ale jejich významové uchopení pojmu je poněkud jiné, než jak mu běžně rozumíme dnes. Zdeněk Palán ve Výkladovém slovníku vzdělávání dospělých k heslu osvěta píše: „Tradiční pojem pro mimoškolskou soustavu činností, institucí a prostředků, jejichž cílem je výchova a vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva a jejich podněcování ke kulturním aktivitám. Pojem je dnes málo frekventovaný; byl nahrazen pojmy kulturně výchovná činnost, místní kultura; v oblasti vzdělávání dospělých pak pojmy, které tuto oblast přesněji specifikují“ (Palán, 1997, str. 80).

Mnohem podrobněji se vymezení pojmu „osvěta,“ resp. „osvětářství“ věnuje Milan Beneš (2008, str. 21 – 25), který na ni nahlíží jako na způsob šíření kultury ve společnosti. Právě pro tento do značné míry redukovaný význam se však v průběhu času osvětové aktivity přežily, protože lidé začali vyhledávat spíše systematické vzdělávání, resp. vzdělávání podle svých zájmů a potřeb. „Pojem lidová výchova byl nahrazen neutrálním pojmem vzdělávání dospělých, zahrnujícím rovnocenně všeobecně-kulturní, odborné a občanské vzdělávání. Osvěta přežívala jako politické vzdělávání jenom v diktaturách. Změna vzdělávání dospělých z uspokojování vzdělávacích potřeb v nutný předpoklad zvládnutí rostoucích pracovních nároků vedla k částečnému nahrazení pojmu vzdělávání dospělých pojmem další vzdělávání“ (Beneš, 2008, str. 23).

2.1 Osvěta jako specifický typ neformální edukace

Korektní práce s historickými prameny předpokládá nejen deskriptivní činnost, ale i práci s obsahem, zvláště jedná-li si o psaný dokument (Bartoš, 2000, str. 67). Proto je nezbytné nechat o smyslu osvěty promluvit i dobové autory.

V Uh. Hradišti se v názorech elit projevovala silná konotace na křesťanské katolické hodnoty a cyrilometodějskou tradici. V úvodníku Moravské Slovače (MS, 1887, čís. 71, 7. září 1887) píše F. J. Cejnek: „Osvěta jest velkolepým výrazem všeho toho, co v našich tělech duše Bohem daná utvořila na blaho a spásu lidstva, jest výrazem všeho toho, co lidi od němého tvorstva různí.“ A dále: „Pro nás ta cizí osvěta jest nepřírozenou, my hledíme do

dějin dávných a na lučežárný Východ – a tam vidíme, že pro nás vzrostla a zkvetla v národním žití našem osvěta naše, vlastní, slovanská, východní, kyrillometodějská.“ Cejnek končí: „Ve znamení jediné slovanské osvěty, ve znamení starého kyrillometodějského kříže zvítězíme jistě, porazíme nepřátely své! Slovanská národně osvětová jednota – toť spása naše.“

V úvodníku *Moravské Slovače* (MS, 1889, čís. 7, 23. 1. 1889) neznámý autor píše: „A pravil Palacký, že kdyby byl i potomkem cikánského rodu, že by považoval za svou povinnost býti národovcem onoho rodu – tu chtěl vyjádřiti věrnost a oddanost svoji utlačovanému národu slovanskému. Pro národnost, kteráž by neskýtala možnosti vážně pracovat pro osvětové cíle, zajisté by ani prstem nehnul. Slovanským vším stanoviskem jest: Národností k osvětě, osvětou k svobodě.“

Z obou textů plyne vymezení „osvěty“ jako pojmu označujícího šíření kultury (specificky nacionální kultury) tak, jak s pojmem pracují Beneš (2008, str. 23) a Palán (1997, str. 80). Nicméně další texty jednoznačně dokazují, že spolkové osvětářství mělo pro současníky i zcela konkrétní vzdělávací rozměr např. v odborném vzdělávání: „Je-li pravda, že náboženská a osvětová otázka jest základem veškerého světového života, tož zajisté je základem života hospodářského a rolnicko – hospodářského. V době nové totiž, kdy nejen pluh a koně, nýbrž také hlavy s hrudami se musí lámati a tlouci, v této době zajisté se nedá otázka rolnická izolovati“ (SN, 1904, čís. 41, 28. května 1904, „Jubileum Velehradského hospodářského spolku,“ proslov Dr. Františka Vysloužila).

Podobně posunuje úzce kulturní význam slova „osvěta“ i Fr. Kretz, např.: „Ačkoli ovšem v příčině školství východní Morava slušně jest representována, v jiných příčinách osvětových krutě pokulháva za ostatní Moravou... Jestliť východ Moravy nejčeštější, pročež by měl ve věcech osvětových značně vynikati. Nebudeme ničeho vypočítávati, kde a v čem jsme pozadu, nýbrž ponecháme to bedlivému zpytování vlastencům, aby uvážili, zdali skutečně pokračujeme, čili přeze všecko školství račím krokem lezeme“ (SN, 1900, čís. 42, 30. 5. 1900, „Osvětová práce na východní Moravě“). Nebo jinde tentýž autor: „Úkol spolků jest tedy veliký. Ony mají sdružovati v sobě slabé síly jednotlivců a jejich společné zájmy hájiti. Hlavní úkol spolků jest vychovatelský. Ony mají doplňovati vzdělání a rozšiřovati obzor svých členů, mají být jakousi pokračovací školou v jejich životě“ (SN, 1901, čís. 41, 25. května 1901, „O spolčování“). Kretz tudíž přímo předpokládá, že spolkové aktivity jsou obecně osvětové, a že osvětové znamená i vzdělávací v úzkém slova smyslu.

Dr. Thein v závěru svého textu, který se mj. věnuje obhajobě neformálního vzdělávání jako prostředku vedoucího k osvobození člověka, píše: „Rozšiřujeme tyto názory ve veřejnosti poučováním, přednáškami, kursy, publikacemi atd.“ (SN, 1905, čís. 7, 25. 1. 1905, „Obec a sociální politika“). Na téma potřeby spolkového vzdělávání otiskly Slovácké noviny trojdílnou úvahu. Popisuje se objektivně nízká úroveň vzdělanosti na venkově, což znesnadňuje šíření osvěty. Kromě podpory četby (čtenářských spolků) by se proto mělo více dbát na pořádání přednášek (SN, 1891, čís. 1, 4, 5).

Pro účely této práce je potřeba vytvořit takový definiční prostor, aby bylo možné provést výběr spolků, které měly nějaký osvětový (tedy výchovný a vzdělávací) dopad na dospělé obyvatele Uherského Hradiště. Poměrně snadno to lze učinit negativním vymezením. Spolky takového typu: a) nesloužily pouze či zejména podpoře dětí a mládeže (podporovací spolky), b) nesloužily pouze či zejména konkrétnímu účelu bez vzdělávacího dopadu (losovní spolky, spolky vojenských vysloužilců, profesní spolky, zaměstnanecké spolky), c) nesloužily pouze či zejména ke specificky sportovním a podobným aktivitám (sportovní kluby, pěvecké spolky), d) nesloužily pouze či zejména politickým účelům⁷. Zde je nezbytné poznamenat, že přestože veřejné politické angažování formou shromáždění a promluv evidentně naplňuje obsah široce vymezeného pojmu „osvěta,“ musíme se na čistě politické spolky dívat jako na dobovou náhradu za politické strany v dnešním slova smyslu. „K nezřetelnému vymezení hranic mezi stranami a nepolitickou sférou každodennosti velkou měrou přispěla i faktická neexistence právního zakotvení politických stran v ústavním systému monarchie. Ústava ani právní řád v habsburské monarchii neznaly pojem politická strana. Jedinou právní oporou pro jejich existenci zůstávaly spolkové a shromažďovací zákony z r. 1867, které však pro organizační výstavbu stran jako právních subjektů neposkytovaly dostatek právních záruk“ (Malíř, 2007, str. 23).

Pro účely této práce se dále bude používat slovo *osvěta* jako synonymum pro *neformální edukaci dospělých*.

⁷ Jan Zapletal (2011, str. 79) upozorňuje na to, že spolky, resp. členství v nich, de facto zajišťovaly politický vliv. Uvádí příklad starosty města Uherské Hradiště Josefa Stancla, který byl členem 10 spolků. Je tedy obtížné oddělit spolkovou činnost od politické funkce spolků.

2.2 Spolčování

Před rokem 1852 byla situace z hlediska spolčování nesmírně obtížná a nepřehledná. Stadionova ústava z roku 1849 nikdy nenabyla platnosti, ale některé její součásti formou patentů a ministerských nařízení ano – mimo jiné ustanovení, která rušila koncesní systém předcházející právní úpravy z roku 1843. V zásadě to znamenalo, že nevýrobní spolky měly pouze ohlašovací povinnost (Malý, 2010, str. 251). Spolkové právo však bylo brzy znovu omezeno Zákonem č. 253/1852 ř. z., který koncesní systém znovu zavedl. Politické spolky byly zakázány a činnost nepolitických spolků zabývajících se nějakou občanskou aktivitou byla omezena na *obecně užitečné účely k zvelebení věd a umění* (§ 2 písm. a).

Podle právní úpravy platné před rokem 1852 vznikla v Uherském Hradišti pouze Lípa Slovanská (1848), protože starší spolky (Střelecký spolek, zal. 1610 a Gartenverein, zal. 1838) byly založeny, resp. jejich činnost byla „tolerována“ z jiných důvodů. Podle spolkového zákona z roku 1852 byly založeny Deutches Kasino (1855), Männergesangverein (1861), Čtenářský spolek (1862), Ruderverein Moravia (1863) a Hospodářský spolek Velehradský (1864).

Právní úprava z roku 1867, Zákon č. 134/1867 ř. z., umožňovala zakládání nepolitických spolků prakticky bez omezení a politických s několika omezeními (nesměly se jich zúčastnit ženy, nesměly mít mládežnický charakter, nesměly přijímat cizince, nesměly nosit spolkové insignie apod.). Tento spolkový zákon platil až do pádu monarchie, takže všechny spolky založené po roce 1867 (včetně) se jím řídily. Pro úplnost je správné dodat, že ze zákona byly vyjmuty všechny korporace hospodářského charakteru a všechny korporace náboženského či duchovního charakteru. Nicméně uherskohradištské židovské pohřební bratrstvo Chewra Kadischa (1880) mělo z pohledu zákona i přes svůj duchovní rozměr charakter běžného spolku a bylo zřízeno podle spolkového zákona z roku 1867.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 METODOLOGIE

Cílem práce je zjistit, kolik v Uherském Hradišti v období 1773 – 1918 působilo spolků, kolik z nich se věnovalo neformální edukaci dospělých, u takových dále zjistit, zda existuje dostatek záznamů o jejich spolkové edukační aktivitě a pokud ano, pak popsat obsah jejich edukačních aktivit. Takto získaná data budou shrnuta a bude buďto potvrzen, nebo vyvrácen předpoklad uvedený v úvodu této práce, že lze některé spolkové aktivity považovat za předchůdce dnešního vzdělávání dospělých.

3.1 Analýza dokumentů

Základem praktické části je analýza dobových historických dokumentů, resp. analýza dat jiných výzkumů. Práci s archivními materiály pro badatelské účely shrnuje Josef Bartoš do těchto zásad: „1. vyčerpát k danému tématu pokud možnost všechny prameny, tedy neomezit se jen na archiválie a naopak; 2. neomezit se při heuristice u archivních pramenů jenom na jeden archiv nebo na jeden druh archivního materiálu; postupovat při studiu co nejúčelněji, tzn. najít správnou hierarchii jak při heuristice, tak také při vlastní excerpci a využití archiválií; 4. chápat každou archiválii jako produkt určité doby, místa a situace, tj. najít vztah archiválie a jejího původce k historickému faktu a ke všem dalším okolnostem; 5. provést důkladnou vnější a vnitřní kritiku každé archiválie, aby z ní bylo možno vytěžit co nejvíce poznatků, a to poznatků co nejvěrohodnějších“ (Bartoš, 2000, str. 81).

3.2 Smíšený výzkum

Rozhodující kritéria jsou a) působení ve městě Uherské Hradiště, b) činnost zaměřená na neformální edukaci dospělých, c) prokazatelná spolková aktivita. To jsou kvantitativní data, která lze získat z archivních materiálů (archiválií uložených ve fondech Státního okresního archivu v Uherském Hradišti a dobového tisku). Ty spolky, které vyhoví uvedeným kritériím, následně podrobíme kvalitativnímu zkoumání ve smyslu konkrétního obsahu jejich spolkových aktivit. Výzkum (Punch, 2009, str. 287 - 303) je tedy koncipován jako smíšený, protože sledujeme několik výzkumných cílů, které testujeme z více perspektiv. Oprávněnost užití metody smíšeného výzkumu pro takto navržený výzkum potvrzuje například Kateřina Vlčková: „V současnosti je smíšený výzkum chápán jako design výzkumu, kde je alespoň jeden kvantitativní aspekt kombinovaný s alespoň jedním kvalitativním východis-

kem (přístupem), sběrem dat a/nebo analýzou dat. Základním předpokladem je, že kvalitativní a kvantitativní přístup současně umožňují lepší pochopení výzkumného problému než pouze jeden z nich“ (in Janík et al., 2011 str. 3).

3.3 Dobový tisk

Zvolená metoda, tedy selekce zdrojů v sestupné linii: 1. soupis všech spolků existujících ve sledovaném období; 2. určení spolků zabývajících se neformální edukací dospělých; 3. identifikace aktivních spolků; 4. stručný popis obsahu činností aktivních spolků (s odkazy na dobové záznamy) bude opřena o analýzu archivních materiálů uložených ve Státním okresním archívu Uherské Hradiště a o analýzu textů a článků v dobovém tisku tak, jak to odpovídá metodologii práce s archivními materiály pro badatelské účely.

Dobový tisk byl vybrán taky, aby pokrýval co nejširší část zkoumaného období. V podmínkách Uherského Hradiště se jedná o periodika Moravská Slovač (1884 – 1889) a Slováké noviny (1890 – 1918). Soupis čísel novin obsahujících použité citace je obsahem Přílohy P III: Soupis použitých novinových citací.

Kvalitativní fáze výzkumu bude spočívat především v uvedení a interpretaci dat, které o spolcích, resp. o jejich činnosti přinesly dobové zdroje. Vzhledem k omezenému prostoru nelze uvést všechny zmínky, což lze vyřešit konstatováním, že *podobné zprávy lze dohledat i dále*. Důležité je poznat obsah spolkové aktivity, nikoli konstatovat, že se obsah stále opakoval.

3.4 Citace archiválií

Citační norma ISO 690 neřeší citování archivního materiálu. Z tohoto pohledu se jedná o komplikaci, protože každý archivní fond je jedinečný. Hlavní zásadou (Bartoš, 2000, str. 78) při citování archivního materiálu tak zůstává bezpečná orientace, tj. bezproblémové dohledání citovaného materiálu. Je proto nezbytné postupovat od širšího k užšímu. Dokumenty proto budou citovány takto: a) archiválie uložené ve Státním okresním archívu Uherské Hradiště způsobem archiv, fond, kartón, inventární číslo, číslo fólie (např.: SOkA UH, AM UH III., k. 477, i. č. 685, f. 3), b) dobový tisk způsobem tiskovina, rok, číslo, datum (např.: SN, 1912, čís. 20, 13. 3. 1912), popř. s uvedením autora a názvu novinového článku (jsou-li uvedeny), c) více novinových zdrojů k jednomu tématu způsobem tiskovina, rok, čísla (např. SN, 1912, čís. 20 – 24).

4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Cílem je postupně zjistit:

- a) Počet všech spolků působících v Uherském Hradišti ve sledovaném období, tedy stanovit základní soubor na základě kritéria prokazatelné působnosti v Uherském Hradišti v letech 1773 – 1918.
- b) Počet všech spolků působících v Uherském Hradišti ve sledovaném období, které měly jako svoji hlavní spolkovou aktivitu neformální edukaci dospělých.
- c) Počet spolků působících v Uherském Hradišti ve sledovaném období, které nejenže se zabývaly neformální edukací dospělých, ale zároveň k nim existuje dostatečný počet zdrojů, jejichž analýzou lze popsat obsah jejich edukačních aktivit.
- d) Obsah edukačních aktivit spolků působících v Uherském Hradišti ve sledovaném období na základě analýzy historických dokumentů.

4.1 Spolky působící v Uherském Hradišti v letech 1773 - 1918

Soupis všech spolků (základní soubor) lze sestavit na základě analýzy spolkového katastru (Šupka, 1993, str. 74 – 77). Soupis spolků udávaný Pavlem Šupkou však obsahuje z pohledu potřeby naší analýzy duplicitní zápisy, a to v případě Spolku učitelů v okr. uher-skohradištském a Spolku mor. učitelů v Olomouci, kdy se jedná de facto o jeden spolek uvedený pod dvěma názvy. Spolkový zákon neumožňoval zakládání spolků s celostátní působností, tudíž Spolek učitelů byl v podstatě filiálkou Spolku moravských učitelů (oba byly do katastru zapsány v roce 1871). Stejně je to v případě Okresní učitelské jednoty „Komenský“ a místního Sdružení kraj. učitelstva č. škol měšťanských v UH⁸ (oba založeny v roce 1911). Jejich oddělené uvádění by bylo matoucí. Dále Kaufmännischer Losverein (1891 – 1895 a od 1896) je totožný spolek, resp. byl obnoven, tudíž ho nelze považovat za nový. Pavel Šupka (1993, str. 41) všechny výše zmíněné spolky uvádí odděleně kvůli stanovám, avšak pro naše účely by to bylo matoucí.

⁸ Karel Jaroslav Obrátil (1914, str. 19) uvádí ve svém soupisu českých spolků působících v Uherském Hradišti *Krajské sdružení učitelstva čes. škol měšťanských*. Nicméně v denním tisku se o aktivitách učitelů vždy hovoří jako o *Jednotě „Komenského“*.

Ve spolkovém katastru nebyly uvedeny tři spolky, které se v průběhu výzkumu podařilo dohledat. Spolek Divadelní a pěvecká jednota je uveden pouze v novinách (SN, 1901, čís. 15, 20. 2. 1901) s tím, že byl oficiálně zrušen a vymazán ze spolkového katastru. To znamená, že existoval, ale nezachoval se o něm zápis ve spolkovém katastru. Neznáme tedy datum jeho vzniku. Prokazatelně působil už v roce 1891 (SN, 1891, čís. 87, 11. 11. 1891). Spolek Feuerwehr – Bezirksverband No. 2 – UH se podařilo nalézt, protože v roce 1901 reagoval na dotaz ze strany magistrátu a označil sám sebe za fungující uherskohradištský spolek (SOKA UH, AM UH III., kar. 481, i. č. 739, f. 40) s uvedením roku svého vzniku. Spolek Jagdverein založený už roku 1879 se podařilo nalézt až na základě žádosti o výmaz z roku 1936 (SOKA UH, OÚ UH, kar. 1814, i. č. 794, f. 7)⁹.

Úplný soupis spolků je uveden v Příloze I. – *Úplný soupis uherskohradištských spolků v letech 1773 - 1918* této práce. Rok založení je vždy buďto rok úředního schválení stanov, nebo konání ustavující valné hromady, nebo rok první zmínky o spolku, a to podle toho, která skutečnost nastala nejdříve. Některé spolky zanikly už před rokem 1918, proto je uveden i rok zániku.

Celkový počet spolků působících v Uherském Hradišti ve sledovaném období, tedy v letech 1773 – 1918, byl 120.

4.2 Osvětové spolky

V kapitole Osvěta jako specifický typ neformální edukace jsme provedli základní vymezení. Spolky, které budou zařazeny do skupiny *osvětové spolky*, musí odpovídat těmto kritériím:

⁹ Dokument uložený ve složce „Spolek k podpoře studujících na německém gymnáziu UH“ požaduje zrušení celkem 19 spolků. U některých z nich je uveden rok založení nesprávně, protože se ve skutečnosti jedná o roky, ve kterých byly do registru zapsány jejich nové či revidované stanovy. To je příklad Feuerwehr – Bezirksverband No. 2 – UH, který měl být podle dokumentu založen v roce 1900, ale ve skutečnosti byl založen už v roce 1888. Zajímavý je však návrh na výmaz spolku Glückverein založeného v roce 1855 (!). Snad se jedná o záměnu se spolkem Deutsches Kasino, anebo, a to je pravděpodobnější, došlo někdy v letech 1918 – 1936 ke sloučení obou německých spolků a k úplnému opuštění spolkových aktivit Kasina.

- a) nesloužily pouze či zejména podpoře některých skupiny obyvatelstva (podporovací spolky),
- b) nesloužily pouze či zejména konkrétnímu účelu bez vzdělávacího dopadu (losovní spolky, spolky vojenských vysloužilců, hospodářské spolky a řemeslná sdružení, profesní spolky, zaměstnanecké spolky),
- c) nesloužily pouze či zejména ke specificky sportovním a podobným aktivitám (sportovní kluby, pěvecké spolky),
- d) nesloužily pouze či zejména politickým účelům.

Negativní vymezení bylo zvoleno proto, že neexistuje nesporné pozitivní kritérium, které bychom mohli použít¹⁰. Naopak klíčová slova, jako jsou *politický*, *podpůrný*, *sportovní*, *pěvecký* apod. lze užít k tomu, abychom spolek uvozený takovýmto slovem označili jako *spolek zabývající se jinou aktivitou*.

Některé spolky navíc prováděly osvětovou činnost ve smyslu edukačních aktivit poměrně často, přestože by podle svého názvu měly vykonávat především jinou aktivitu, například Hospodářský spolek Velehradský. Jiné spolky prováděly takovou osvětovou činnost pouze výjimečně, například Sokol, Orel, Červený kříž. V případě feriálních klubů můžeme německý klub „Markomannia“ a židovský klub „Achiwah“ zařadit mezi osvětové na základě analogie s českým klubem „Slovač“, přestože se o nich nezachovala téměř žádná dokumentace. Podobně si můžeme být jistí osvětovým charakterem německého Deutsches Kasina, které bylo předobrazem české Měšťanské besedy.

Metodou negativního vymezení lze identifikovat celkem 24 spolků, které pro účely této práce bude nazývat *osvětovými*. Zbývajících 96 spolků označíme za *spolky zabývající se jinou aktivitou* a nadále s nimi nebudeme pracovat.

¹⁰ Z názvů spolků nelze jejich osvětový charakter ve smyslu neformální edukace vyčíst. Pouze výjimečně se totiž setkáme se spolkem, který se jmenuje „Vzdělávací spolek Lidová Osvěta,“ nebo „Spolek učících se ruštině“ apod.

Pořadí	Založen	Zrušen	Název spolku
1	1838	1855	Gartenverein
2	1848	1849	Lípa Slovanská
3	1855		Deutsches Kasino
4	1862	1867	Čtenářský spolek
5	1864		Hospodářský spolek Velehrad
6	1867		Měšťanská beseda
7	1871		Spolek učitelův v okr. uherskohradištském
8	1882		Ústřední matice školská
9	1883		Akademický feriální klub „Slovač“
10	1885	1901	Mohyla velehradská
11	1891	1897	Dělnický vzdělávací a zábavný spolek „Šlechtnost“
12	1892		Ferialclub d. Hochschüller „Markomannia“
13	1893	1898	Spolek učících se ruštině
14	1896		Spolek mateřský paní a dívek českých v UH
15	1896		Dámský odbor Ústřední matice školské
16	1897		Jüdisch akademisch Ferialverband „Achiwah“
17	1898		Vzdělávací spolek Lidová Osvěta
18	1900		Knihovní jednota
19	1900		Československá obchodnická beseda
20	1902		Řemeslnická beseda
21	1906		Dělnická beseda „Havlíček“
22	1908		Měšťansko-živnostenská beseda
23	1910		Archeologický spolek „Starý Velehrad“
24	1911		Okresní učitelská jednota „Komenský“

Tabulka 1. Osvětové spolky působící v Uherském Hradišti v období 1773 - 1918

4.3 Aktivní osvětové spolky a jejich spolková činnost

Za aktivní označíme takové osvětové spolky, o kterých lze najít dostatek dat, která nám umožní prozkoumat konkrétní obsah jejich spolkových aktivit. Jedná se kombinaci záznamů ve spolkovém katastru (resp. dalších archiváliích) a především nejdůležitějšího informačního zdroje, totiž denního tisku. Z hlediska ověření skutečné aktivity ve sledované době neexistuje lepší zdroj informací, než dobové záznamy v novinách. Jednak nám dávají důkaz o aktivitě spolků, jednak nám vykreslují obraz spolkové činnosti, což nám umožňuje zabývat se obsahem jejich činnosti.

Z důvodů neexistence relevantních materiálů nelze pracovat se 13 spolky jako s aktivními, je korektní je alespoň uvést: Gartenverein, Lípa Slovanská, Deutsches Kasino, Čtenářský spolek, Ústřední matice školská, Mohyla velehradská, Ferialclub d. Hochschüller „Mar-

komannia,“ Spolek učících se ruštině, Dámský odbor Ústřední matice školské, Jüdisch akademisch Ferialverband „Achiwah,“ Knihovni jednota, Československá obchodnická beseda, Řemeslnická beseda.

4.3.1 Hospodářský spolek Velehrad

Hospodářský spolek vznikl ještě podle spolkového zákona z roku 1852, což značně omezovalo jeho možnosti. Pravda je, že se vesměs projevoval jako zájmové sdružení, avšak pořádal i řadu odborných přednášek z oblasti zemědělství. Z počátku se jednalo vedle skomírající Čtenářské besedy o jediný spolek s českou jednací řečí, přestože prvním předsedou byl hrabě Zikmund Berchtold z Buchlovic.

Osvětářské aranžmá besídek¹¹ Hospodářského spolku velehradského postupně nahrazovala striktně odborná jednorázová přednášková edukace, často spojená s exkurzemi a zodpovídáním dotazů i na hospodářsko-politické záležitosti, jako o scelování pozemků, o uzavírání dodavatelských smluv s cukrovary, o významu kapitálu v národním hospodářství, o optimalizování odvodu daní a systémech pojištění, o příčinách hospodářské stagnace. Nejvíce bylo ryze odborných přednášek na téma sadařství, vinohradnictví, chov hovězího a vepřového dobytka, chov koní, péče o louky, umělá hnojiva, hluboká orba, o účinnosti saturačních kalů, o důležitosti hospodářských strojů a zavádění pěstování průmyslových plodin. Většinou přednášel ředitel bzenecké hospodářské školy Josef Poláček, ale angažovali se i někteří specializovaní odborníci. Několikrát se v různých místech frekventovalo téma „O

¹¹ Představu o edukačních aktivitách Hospodářského spolku Velehradského si můžeme vytvořit na základě velice obsáhlé reference o konání „besídky“ v Mařaticích 5. 10. 1884, kterou přinesly noviny (MS, 1884, čís. 4, 11. 10. 1884): „V zahradě hostince paní Vestermajerky bylo všechno krásně přichystáno pro besídku. Prapor velký z daleka již kynul hostům a vítal je, praporky malé družily se k němu jako průvod postupující zahradou ve dvou řadách. Řečníště vhodně upravené a okrášlené vábilo k sobě zraky všech přichozích a na chvíli je upoutalo, neboť nejenom visely na něm obrazy JJ. VV. císaře a císařovny rakouské, pak dva diplomy dvou členů hospodářského spolku našeho, diplomy věru krásné, nýbrž i nápis dovednou rukou napsaný volal tamodtud: „Na zdar Hospodářskému spolku Velehradskému! Sláva rolníkům!“ Ano, stolu předsednickému dostalo se ještě zvláštní okrasy vkusnou, vonnou kyticí, kterouž odevzdala do rukou jednatelových dcerka páně učitelova.“ Téma přednášky bylo „Jak vyhubiti plevel na poli?“ a přednášku přednesl profesor Josef Poláček z Přerova. Nicméně větší část novinové zprávy obsahuje popis následného programu, v rámci kterého řečníci promluvili proti nebezpečí hazardu, aby si na závěr všichni vyslechli několik písní ze Smetanovy Prodané nevěsty v podání místních ochotníků.

vychování rolnické mládeže,“ „O vzdělání rolnické mládeže“ a „O zábavách odrostlejší mládeže“. Ryze politické otázky na programu nebyly, až na jednu výjimku¹². Podrobný soupis přednáškových aktivit přináší Jan Vychodil (1884, str. 27 – 31). Ze soupisu zřetelně vyplývá vzdělávací charakter přednášek, např. o hubení plevelu, o pěstování vína apod.

Spolek byl velice početný. Celkem v roce 1884 sdružoval 742 osob, které však pocházely z poměrně širokého okolí. Spolkových členů z Uherského Hradiště (a z obcí, které dnes Uherské Hradiště tvoří) bylo 70. Počet členů rychle narůstal, takže v roce 1899 měl spolek už 936 členů (SN, 1899, čís. 92, 25. 11. 1899).

Obsahem činnosti Hospodářského spolku Velehrad bylo v osvětové oblasti pořádání odborných přednášek pro své členy a veřejnost.

4.3.2 Měšťanská beseda

Spolek měl hlavně zastřešující úlohu, čili vytvářel institucionalizované české společenské prostředí v přímé opozici proti německému Deutches Kasinu. Nepochybně navázal na to, co v letech 1862 – 1867 představoval Čtenářský spolek, tedy místo, kde bylo možno studovat celou řadu tiskovin a knih. Knihovna Čtenářského spolku přešla do majetku Měšťanské besedy. Pavel Šupka (1993, str. 14 - 15) uvádí, že Čtenářský spolek uspořádal už 8. 2. 1863 v sále Reduty besedu pro veřejnost, která spočívala v kombinaci zpěvu, tance a recitace.

Záznam o dvou valných hromadách z počátečních let po založení besedy vypovídá o počtu členů a o základním spolkovém smyslu. Valná hromada Měšťanské besedy se konala 23. 1., 170 přítomných, přijata úprava stanov, předsedou zvolen JUDr. Fanderlík, místopředsedou farář Vodička, dále Ant. Soják a ředitel Lošťák. (MS, 1886, čís. 8, 27. 1. 1886) Výroční valná hromada Měšťanské besedy se konala 12. 4. 1892 za účasti 167 členů. Výroční zprávu přednesl jednatel Jan Konečný. Činnost spočívala především v pořádání koncertů,

¹² V Kněžpoli na besídce 23. 9. 1894 přednášel redaktor Jan Janča „O zhoubných následcích mezinárodního obilního trhu Vídeňského“ a následně byla přítomnými rolníky jednomyslně přijata protestní petice adresovaná říšskému sněmu. Petiční hnutí k této otázce Janča začal šířit na besídkách spolku po všech obcích náležejících do hejtmanství Uherské Hradiště (SN, 1894, čís. 100, 22. 12. 1894).

tanečních zábav, královském koulení a hlavně v podpoře specializovaných spolků, pro které sloužila jako realizační základna. Svým členům nabízela beseda přístup k celé řadě novin, čímž navázala na aktivity staršího Čtenářského spolku (SN, 1892, čís. 31, 16. 4. 1892, „Měšťanská beseda v Uh. Hradišti.“).

O tom, že Měšťanská beseda sloužila postupně stále více pouze jako místo, kde se scházely ostatní „specializovanější“ spolky, svědčí například zpráva o konání valné hromady Spolku pro podporu chudých studujících českého gymnázia v Uherském Hradišti v besedním sále (SN, 1896, čís. 9, 29. 1. 1896). Nebo podobná informace, že se v Měšťanské besedě za účasti 22 členů 17. února 1898 ustavil divadelnický spolek, jehož předsedou byl zvolen František Vysloužil (SN, 1898, čís. 15, 19. 2. 1898, „Ustavující valná hromada divadelního ochotnického spolku v Uh. Hradišti.“)¹³. Na valné hromadě v roce 1888 se beseda přímo přihlásila ke spolupráci s „vlasteneckými ústavy a spolky,“ přičemž jmenovány byly Hospodářský spolek Velehradský, Český politický spolek, učitelská jednota a obecně další spolky (v úvahu připadá Sokol, Akademický feriální klub a Mohyla velehradská). V té době beseda vlastnila knihovnu s celkem 1120 svazky (MS, 1888, čís. 28, 7. 4. 1888).

Přesto je zaznamenána celá řada přednášek a vzdělávacích aktivit probíhajících v Měšťanské besedě. Například pozvánka na „přednášky prostonárodní“ uveřejněná v Moravské Slovači: „V nastalé době postní konati se budou každou neděli v místnosti Měšťanské besedy uh. – hradištské prostonárodní přednášky poučného obsahu z různých oborů lidského vědění. Přednášky vítanou budou, tušíme, změnou v utěšeném rozvoji našeho společenského života. Řadu přednášek těch zahájí v neděli dne 22. t. m. o 7 ½ hod. večer pan ředitel Josef Lošťák“ (MS, 1885, čís. 14, 18. 2. 1885). Následovaly další přednášky, většinou zaměřené na českou historii a literaturu (MS, 1885, čís. 16, 25. 2. 1885). Stejně zaměření a četnost pořádání přednášek se opakovaly v následujících letech: „Jako leta minulého budou

¹³ K divadelnímu spolku se nepřímě vztahuje informace Slováckých novin, že „Výnosem c. k. místodržitelství ze dne 11. 2. 1901 byly pro nečinnost rozpuštěny spolky „Divadelní a pěvecká jednota“ a „Mohyla Velehradská“ a vymazány ze spolkového katastru“ (SN, 1901, čís. 15, 20. 2. 1901). Spolek pod jménem „Divadelní a pěvecká jednota“ není zachován ve spolkovém katastru, přesto se divadlo v Uherském Hradišti hrálo, o čemž svědčí např. zpráva: „Divadelní ochotníci v Uh. Hradišti uspořádali v neděli dne 12 t. m. v místnostech „Měšťanské Besedy“ divadelní představení. Sehrány byly dvě frašky: „Měl ho za blázna“ a „Rohovín Čtverrohý“. Představení toto netěšilo se valné účasti ze strany obecnstva“ (SN, 1893, čís. 89, 15. 11. 1893)

i letos konány přednášky ve zdejší Měšťanské besedě. Jedna bude z českého písemnictví, druhá z českých dějin“ (MS, 1887, čís. 22, 16. 3. 1887, „Z Měšťanské besedy.“)

Z referencí nelze rozpoznat, zda volbu námětů přednášek vyvolávala poptávka publika, nebo šlo o nabídku tvořenou jen na základě názorů širitelů „osvěty“. V polovině 80. let se častěji objevují přednášky profesora Jansy z astronomie. Vyvolaly obrovský zájem veřejnosti. Stenografický záznam přednášek vycházel v na pokračování v novinách, např. „O soustavě sluneční“ (SN, 1894, čís. 93 – 97), „O Měsíci“ (SN, 1894, čís. 99 – 101).

Při výkladu se někdy promítaly obrázky – „fotogramy“ a pro demonstrování pohybu ve sluneční soustavě „se doporučuje vzít si kukátko divadelní“ (SN, 1894, čís. 91, 21. 11. 1894, „Přednáška p. prof. Fr. Jansy.“) Přednášející profesor Method Molčík spojil mluvené slovo s vlastními kresbami, obrazy a fotografiemi (SN, 1896, čís. 100, 19. 12. 1896, „O své cestě po Řecku“. Vstupné na přednášky se v jednotlivých případech lišilo - od 10 krejcarů po 1 zlatý a 50 krejcarů. Divácky atraktivní byla přednáška Emila Holuba, na kterou se platilo 1 zlatý na stání a 1 zlatý a 50 krejcarů na sezení (SN, 1890, čís. 59, 26. 7. 1890)¹⁴.

Po roce 1900 se Měšťanská beseda jako osvětářský pořadatel přestala úplně projevovat. Jednalo se o důsledek politického konfliktu mezi konzervativními a pokrokařskými kruhy. Situace se vyhroutil natolik, že konzervativní část české veřejnosti besedu přestala navštěvovat. „V Měšťanské besedě stávají se poměry napnutější“ (SN, 1906, čís. 90, 17. 11. 1906). „Pro povznesení společenského života v Uh. Hradišti, kde příčiněním různých zbrklých živlů stal se v pravém smyslu společenský rozvrat a napnutost, jaká před tím nikdy nebývala, stává se vždy naléhavější potřebou zříditi pro intelligentní české kruhy nové společenské středisko“ (SN, 1906, čís. 91, 21. 11. 1906). To však neznamená, že by se život v besedě zastavil. Nadále sloužila jako místo spolkového života. V roce 1910 se v Měšťanské besedě uskutečnila například ustavující valná hromada pěvecké župy Slovácko – valašské (SN, 1910, čís. 89, 19. 11. 1910), nebo v roce 1911 ustavující valná hromada Jednoty občanského podporovacího spolku (SOka, AM UH III., kar. 478, i. č. 695, f. 6).

¹⁴ Nejexotičtější přednáška uskutečněná ve městě v devatenáctém století se patrně uskutečnila v budově českého gymnázia. Slovácké noviny informovaly, že německy přednášel „Alfonso Lefevre alias Koffe-Rander ze Sierry Leone o životě, mravech a zvycích národů západní Afriky“ (SN, 1896, čís. 39, 16. 5. 1896, „Africký černoch v Uh. Hradišti.“)

V roce 1913 měla Měšťanská Beseda 129 členů (Obrátil, 1914, str. 17).

Obsahem činnosti Měšťanské besedy bylo v osvětové oblasti pořádání populárních přednášek pro své členy a veřejnost.

4.3.3 Spolek učitelův v okr. uherskohradištském a Okresní učitelská jednota „Komenský“

Jedná o dva spolky, ale dělí je 40 let, takže první generace zakladatelů Spolku učitelův už v době založení Okresní učitelské jednoty do spolkového života nezasahovala, a je proto korektní uvádět osvětového aktivity „učitelů“ společně. Transformace navíc proběhla přirozeně a změna názvu byla pouze formální, protože už od konce 90. let se o učitelském spolku psalo jako o jednotě „Komenského“. Spolek měl spíše profesní charakter zaměřený na zvyšování odborných znalostí a didaktických schopností svých členů, ale prováděl i vzdělávací činnost zaměřenou na dospělou veřejnost, a to především v pozdějších letech v souvislosti s nárůstem významu politické angažovanosti učitelů ve městě.

Přednášky pořádané učitelským spolkem měly spíše politicky radikální charakter, takže občas neobstály před cenzurou. Například přednáška Václava Sovy „O příčinách úpadku státu českého“ byla zcenzurována a nahrazena přednáškou zahradníka Valíka „O ovocnářství,“ což se stalo předmětem ironického komentáře v novinách (SN, 1895, čís. 30, 13. 4. 1895, „Schůze učitelského spolku Komenský.“)

Důležité bylo, že fungování učitelské organizace bylo pravidelné a soustavné. Lze říci, že po celou dobu se jednalo o nejaktivnější spolek z pohledu přednáškových aktivit. Zejména v prvním období pořádali například „vycházkové schůze,“ v rámci kterých přednášeli. Např. František Myklík cestou do Bzence (v Bzenecké hospodářské škole zřízené Hospodářským spolkem Velehradským) přednášel „O životě a působení Voltaira a Rousseaua“ (MS, 1886, čís. 53, 3. 7. 1886). Typická schůze probíhala tak, že po zahájení proběhla alespoň jedna odborná a jedna metodická přednáška, obě byly spojené s dotazy a s diskuzí. Na závěr se projednávalo „různé“. Obsah odborných přednášek byl velice široký, např. „J. Ev. Purkyně jako vychovatel“ (MS, 1885, čís. 77, 26. 9. 1885) apod., ale i odborné přednášky určené málo poučené veřejnosti: „O teple,“ „O električnosti,“ „O výživě rostlin,“ které navíc doprovázely různé pokusy. Zaznamenána byla úspěšná přednáška o přírodních vědách etnografa a sběratele Josefa Klvani (MS, 1886, čís. 20, 10. 3. 1886).

V roce 1891 měla učitelská jednota 115 členů, 12 členů přispívajících a 3 členy čestné, ale je potřeba dodat, že převážná většina členů nebyla z Uherského Hradiště (SN, 1891, čís. 48, 24. 6. 1891). Karel Obrátil (1914, str. 19) udává v roce 1913 celkem 42 členů, které vztahuje ke Krajskému sdružení učitelstva čes. škol měšťanských, zal. v roce 1911.

Učitelská jednota se postupně politicky profilovala směrem k pokrokářům. Některé jejich aktivity byly nesmírně kontroverzní, např. uspořádání přednášky Svatopluka Machara „O antice a křesťanství“ (SN, 1909, čís. 30, 21. 4. 1909). O radikalismu mladých učitelů svědčí i to, že se jejich schůzemi pohoršeně zabývaly Slovácké noviny na pokračování např. v roce 1913 (SN, 1913, čís. 75 – 76).

Obsahem činnosti učitelské jednoty bylo v osvětové oblasti pořádání populárních přednášek pro veřejnost a odborných přednášek pro své členy a veřejnost.

4.3.4 Akademický feriální klub „Slovač“

Feriální kluby působily ve městě tři. Kromě českého, založeného v roce 1883, ještě německý Ferialclub d. Hochschüller „Markomannia“ (zal. 1892) a židovský Jüdisch akademisch Ferialverband „Achiwah“ (zal. 1897)¹⁵. Svým způsobem se jedná o raritu, protože nejdříve vznikl český spolek, teprve následně německý. O osvětové činnosti českých akademiků svědčí několik zmínek, např. poměrně obsáhlá reportáž o slavnostním večeru s přednáškou, který akademikové uspořádali u příležitosti narozenin Svatopluka Čecha, na které promluvil i zvláštní host Jan Herben¹⁶ (MS, 1886, čís. 72, 8. 9. 1886).

¹⁵ Je pozoruhodné, že na výzvu starosty J. Stancla z roku 1901 k doplnění statistických údajů o spolcích odpověděli židovští akademici česky (SOkA, AM UH III, k. 481, i. č. 739, f. 46). Ostatní dva uherskohradišťské židovské spolky (Chewra Kadischa a Isr. Freuen – Wohltätigkeits und Freitisch Verein für UH), které v té době ve městě působily, komunikovaly zásadně německy. Všeobecně se židovská menšina hlásila spíše k německy mluvící části města. Židovští studenti představovali i většinu na uherskohradišťském německém gymnáziu. Na konci 19. století se však situace začala měnit a mladí Židé se už necítili být s německou částí města tolik svázáni. Na podzim roku 1901 založili sportovní klub Jüdischer Turnverein in UH „Makkabi,“ ve kterém hovořili hebrejsky (resp. jidiš), a který se stal centrem sionistického hnutí.

¹⁶ Šupka (1993, str. 32) uvádí, že Jan Herben se ze slavnosti omluvil dopisem. To je však nedorozumění. V textu se píše, že Herbenův proslov byl takový, že „zavděčil se veškerému obecenstvu – začož dostalo se mu bouřlivé pochvaly“ (MS, 1886, čís. 72, 8. 8. 1886). Dopis

Nicméně aktivity akademiků nebyly ve skutečnosti nijak rozsáhlé. Noviny přináší spíše informace o běžných organizačních schůzkách, o valných hromadách, o pořádání obyčejných tanečních nebo divadelních zábav, než o nějaké soustavné osvětové aktivitě feriálního klubu. Za účasti 28 členů si stanovili hlavní úkoly: podporovat zřizování obecních knihoven v okolí a materiálně podporovat chudé české studenty, ale o přednáškové aktivitě se nezmínili (SN, 1895, čís. 60, 3. 8. 1895, „Schůze akademického feriálního klubu.“). V roce 1887 se ve spolupráci s Ústřední Maticí školskou rozhodli akademici uspořádat slavnost, na které by se předváděly lidové zvyky (SN, 1897, čís. 58, 24. 7. 1897). Akce se však patrně neuskutečnila, protože o ní nejsou žádné zprávy. Akademici zřejmě dokázali být některé roky i zcela neaktivní, což vyplývá například z povzdechu nad jejich nečinností v roce 1894 (SN, 1894, čís. 66, 25. 8. 1894).

O skutečném stavu feriálního klubu dobře vypovídá, že za účasti dvaceti členů se na valné hromadě klubu rozhodli své aktivity omezit: „Navrhuje se, aby upuštěno od činnosti veřejné, poněvadž, jak vidět, společnost si ji nepřejí. Členstvo po krátké debatě návrh ten přijímá. Klub přenesl své sídlo z Besedy, kde dosud byl jen z milosti trpěn, do hotelu Slunce, kde se mu zvláštní místnosti dostane“ (SN, 1904, čís. 76, 28. 9. 1904, „Valná hromada akademického feriálního klubu Slovač.“) Uvadající spolek se znovu stěhoval v roce 1906 do prostor ve Staré radnici (SN, 1906, čís. 75, 29. 9. 1906), které dostal od města k užívání zdarma (SOkA, AM UH III., k. 478, i. č. 710, f. 62). Je proto zajímavé, že Karel Obrátil (1914, str. 18) udává, že v roce 1913 měl „Slovač“ 56 členů. Mohlo to však souviset s tím, že v roce 1913 po dlouhé době o sobě dal Akademický feriální klub vědět, když uspořádal dne 21. září 1913 manifestaci na podporu vzniku 2. české univerzity (SN, 1913, čís. 68 – 69).

František Koželuha přednášel v Měšťanské besedě na pokračování o socialismu (SN, 1898, čís. 39, 18. 5. 1898). Úvodní přednášky v besedě vedl pod hlavičkou Sokola¹⁷. Feriální

napsal do Uherského Hradiště Svatopluk Čech. Je dokonce přetištěn (MS, 1886, čís. 75, 19. 9. 1886).

¹⁷ Je potřeba uvědomit si, že Sokol byl od poslední dekády 19. století navázán na pokrokařské hnutí. Tělocvičná jednota vznikla v roce 1862 (v Uherském Hradišti v roce 1871, resp. první valná hromada proběhla 1872), ale po počátečním nadšení přišel útlum. Po roce 1878 několik let jednota žádnou aktivitu nevyvíjela. V podstatě pouze díky administrativní chybě nebyl spolek zrušen, protože nedodával roční přehledy o své činnosti (Šupka, 1993, str. 21

klub na přednášky navázal a další besedu uspořádal v Jarošově. Zpráva o besedě (SN, 1898, čís. 44, 8. 6. 1898) je zajímavá tím, že kromě přednášky „Naše hospodářské nedostatky“ (Koželuha), obsahovala ještě přednášky „O směnkářství“ a „O chovu dobytka“. Zachovala se i žádost o uspořádání této akce (SOkA, OÚ UH, k. 577, i. č. 866, f. 68).

Obsahem činnosti feriálního klubu bylo v osvětové oblasti pořádání populárních přednášek pro veřejnost a odborných přednášek pro veřejnost.

4.3.5 Dělnický vzdělávací a zábavný spolek „Šlechtnost“

Vzdělávací a zábavný spolek uspořádal svoji první valnou hromadu v lednu 1892¹⁸. Přestože lze v archívu dohledat několik dokladů o činnosti „Šlechtnosti“, tak téměř žádné opravdu vzdělávací aktivity neprováděl. Většina žádostí se vztahuje k pořádání večírků a zábav. Výjimku tak tvoří pozvánka na spolkovou schůzi spolku, na jejímž programu byla přednáška „O postavení dělnictva, malorolnictva a maloživnostnictva.“ Vzhledem k tomu, že neznáme obsah přednášky, není vyloučené, že se jednalo o politickou akci (SOkA, AM UH III., kar. 481, i. č. 738, bez označení fólie).

Obsahem činnosti „Šlechtnosti“ bylo v osvětové oblasti pořádání odborných přednášek pro vlastní členy. Aktivita byla nízká.

– 23). Když se v průběhu 80. let aktivita znovu rozběhla, brzy došlo k rozkolu mezi staročeskou a mladočeskou (resp. pokrokářskou) stranou a Sokol se postupně vyhranil jako ostře protikatolická síla. To je hlavní důvod, proč se po roce 1905 začaly zakládat orelské (katolické) jednoty (v Uherském Hradišti roku 1909). Vztahy mezi Sokolem a Orlem byly nesmírně napjaté a v podstatě odrážely složitou a nenávistnou politickou situaci. Například ve zprávě „Čeládka odchovaná Macharem“ hovoří katolické Slovácké noviny o tom, že „pachatelé jsou členy Sokola a odkojenci pokroku“ (SN, 1913, čís. 6, 22. 1. 1913). Nenávist mezi členy Sokola a Orla naznačuje například tento text: „Není slavnosti, není výletu orelského, na kterém by neurvalí a nevzdělaní „Sokolí“ nebyli ukázali svoji vyspělost v surovosti“ (SN, 1913, čís. 53, 19. 7. 1913). Sokol byl tudíž v případě Koželuhovy přednášky pouze využit jako krytí pro de facto politicky motivované vystoupení. Podobně Sokolové kryli řadu politických vystoupení v předvolebních kampaních.

¹⁸ Mezi zakládající členy patřil Antonín Baťa starší (SOkA, AM UH III., kar. 481, i. č. 738, f. 10).

4.3.6 Spolek mateřský paní a dívek českých v UH

Už první zpráva, že se v českém gymnáziu sešel přípravný výbor a 19. 9. 1886 valná hromada ustavovaného „Spolku vlasteneckých dam,“ jemuž byly schváleny stanovy, napovídá, že tento spolek vznikl oddělením od staršího *Zweigverein des patriotischen Fraunhilfsvereinges für Mähren* (zal. 1881). Předsedkyní spolku byla paní Fanderlíková. Stanovy spolku jasně říkaly, že „účelem spolku jest podporovati řádné vychování a ošetřování mládeže vůbec, pak zřizovati a vydržovati pro mládež školou nepovinnou opatrovací ústavy a zvláště české mateřské školy v Uherském Hradišti“ (MS, 1886, čís. 75, 19. 9. 1886, „Mateřský spolek v Uh. Hradišti.“) To by spolek samozřejmě vylučovalo z osvětových aktivit zaměřených na dospělé. Stanovy však byly na valné hromadě 9. 3. 1890 rozšířeny: „Aby byl vzdělávacím spolkem vůbec a ženským zvláště, aby činnost rozšířiti mohl i na okolí, zkrátka aby pro veškeré duševní povzbuzení dívky a ženy české v práci a vzdělání jakémkoli měl pole nejširší a ruku volnou“ (SN, 1890, čís. 22, 15. 3. 1890, „Mateřský spolek v Uh. Hradišti.“) Výslovně se dále uvádí, že k spolkovým cílům mají sloužit zejména „kursy jednotlivé, spolkem zřízené.“

V roce 1890 měl spolek 12 zakládajících a 121 přispívajících členek a členů. V roce 1895 měl spolek 6 zakládajících a 102 přispívajících členek a členů. Kromě vnitřních problémů však řešil téměř výhradně otázku české mateřské školky. (SN, 1896, čís. 17, 26. 2. 1896, „Valná hromada mateřského spolku paní a dívek v Uh. Hradišti 23. února v gymnáziu.“) Lze však doložit například sérii přednášek „O vychování dítek. Slovo k matkám,“ která vycházela na pokračování v novinách jako záznam přednášek Mateřského spolku (SN, 1895, čís. 9 – 14). Většina zpráv o mateřském spolku však hovoří o organizaci různých zábavných večerů, a to buďto samotným spolkem, nebo ve prospěch spolku. Tak například divadelní ochotníci sehráli pro mateřský spolek hry „Dvě jizvy“ a „Jediná dcera,“ přičemž novinová zpráva zvláště vyzdvihuje dobré výkony ochotníků. Celkový výnos z představení činil 164 zl. a 33 kr. (SN, 1891, čís. 87, 11. 11. 1891).

V roce 1913 se ke spolku hlásilo 256 členů (Obrátil, 1914, str. 18).

Obsahem činnosti Mateřského spolku bylo v osvětové oblasti pořádání odborných přednášek pro vlastní členy a pro veřejnost.

4.3.7 Vzdělávací spolek Lidová Osvěta

Spolek byl povolen v roce 1898, ale začal působit až v roce 1899. Na lednové ustavující valné hromadě jednatel spolku Jan Snítal otevřel pro členy spolku úterní a sobotní kurzy zpěvu a hry na hudební nástroje, které sám vedl (SN, 1899, čís. 3, 11. 1. 1899). V říjnu 1899 uspořádal spolek pro své členy spolkový večírek, přičemž na programu bylo „kuplety, přednáška, komické výstupy, pak volná zábava,“ přičemž hudební doprovod zařídila hudba spolková (SN, 1899, čís. 76, 30. 9. 1899). V podobném duchu se spolková aktivita vyvíjela dál, přičemž se stále opakoval program spočívající v kupletech, žertovných výstupech, volné zábavě apod. Náplň spolkového života byla z našeho pohledu nezajímavá a v podstatě kopírovala činnost staršího spolku „Šlechtnost“.

V roce 1913 spolek sice formálně existoval, avšak ve skutečnosti nefungoval, protože se o něm nezmiňuje Karel Obrátil (1914, str. 17 – 19).

Obsahem činnosti Lidové Osvěty bylo v osvětové oblasti pořádání populárních přednášek pro vlastní členy. Aktivita byla nízká.

4.3.8 Dělnická beseda „Havlíček“

„Československá dělnická beseda „Havlíček“ pro Uh. Hradiště a okolí“ byla založena v městském pivovaru 24. 6. 1906 typografickými dělníky R. Vaňkem a J. Tomeškem. Následovala přednáška K. J. Obrátla „O Karlu Havlíčkovi“. Do spolku se zapsalo 35 členů. Přednášející k tomu připojil úvahu o důležitosti „spolčování zejména dělnictva a rolnictva a vybídl přítomné, aby vstupovali do spolku, jehož účelem bude jen vzdělání a uvědomění“ Ve zprávě padl i slib, že se bude pokračovat v přednáškách. (SN, 1906, čís. 50, 30. 6. 1906, „Nový spolek.“) Spolek se přihlásil k národně orientované nesocialistické politice (SN, 1906, čís. 100, 22. 12. 1906), což může znamenat, že jeho osvětářský charakter byl pouze zástěrka, přestože uspořádal například přednášku na téma „Neapol, Vesuv, Pompeje“ (SN, 1907, čís. 16, 23. 2. 1907). V březnu 1907 uspořádali v Redutě přednášku volnomyšlenkáře Karla Pelanta (SOkA, AM UH III., k. 478, i. č. 697, f. 11).

V roce 1906 žádal „Havlíček“ o povolení pro uspořádání koncertu (SOkA, AM UH III., k. 478, i. č. 697, f. 6) a o povolení pořádání „Mikulášského večírku“ pro členy spolku (SOkA, AM UH III., k. 478, i. č. 697, f. 1).

Karel Obrátil (1914, str. 17 – 19) se o spolku nezmiňuje, tudíž v roce 1913 už žádnou aktivitu nevykonával, přestože oficiálně zrušen nebyl.

Obsahem činnosti Lidové Osvěty bylo v osvětové oblasti pořádání populárních přednášek pro vlastní členy. Aktivita byla nízká.

4.3.9 Měšťansko - živnostenská beseda

Ustavující valná hromada se uskutečnila 19. 9. 1908 na Střelnici (dnešní Slovácké muzeum). Besedu založily konzervativní kruhy, které několik let před tím (po roce 1900) opustily Měšťanskou besedu. Zakládajících členů bylo 70 (SN, 1908, čís. 74, 23. 9. 1908). Beseda byla na začátku velice aktivní a pořádala přednášky pro veřejnost, které se však brzy změnilly na zábavy a tancovačky, později doplněné velice oblíbeným promítáním. Jmenujme alespoň přednášky „O dějinách královského města Uh. Hradiště,“ „O hvězdách,“ které se uskutečnily ještě na podzim roku 1908 (SN, 1908, čís. 75, 91), „O anglických zahradních městech“ (SN, 1913, čís. 3, 10. 1. 1913), což dostatečně dokumentuje obsah přednášek.

Později prostory střelnice využívaly některé další uherskohradišťské spolky, resp. zájmové skupiny. Pro živnostníky byly například určeny přednáška „O historii živností“ a přednáška „O časových potřebách živnostnictva a zvelebování živností“ (SN, 1909, čís. 28, 85). Střelnice se stala místem, kde se ustanovovaly nové spolky. Je pravděpodobné, že zde se ustanovující spolky měly politicky blízko ke konzervativním měšťanským kruhům. Mezi takové určitě patřil například Měšťanský klub majitelů domů (SN, 1909, čís. 81, 27. 10. 1909). Beseda na Střelnici hospodářsky dobře prosperovala, protože v roce 1910 rozšířila své možnosti o jeviště (SN, 1910, čís. 1, 1. 1. 1910).

Měšťansko – živnostenská beseda však ztrácela svoji pozici. Počet jejích členů postupně klesal, takže v roce 1913 Karel Obrátil (1914, str. 18) konstatoval, že MŽB má 40 členů. V té době byla MŽB všeobecně považována za reprezentantku konzervativní části města. To byl důvod, proč nebyli zástupci tohoto spolku (a zástupci Střeleckého spolku) pozváni na slavnostní otevření Slováckého muzea v roce 1914 (SN, 1914, čís. 38, 30. 5. 1914).

Obsahem činnosti Měšťansko – živnostenské besedy bylo v osvětové oblasti pořádání populárních přednášek pro své členy a veřejnost.

4.3.10 Archeologický spolek „Starý Velehrad“

Ustavující valná hromada spolku proběhla 8. 12. 1910 v Redutě. Prezidentem se stal Leopold Berchtold (SN, 1910, čís. 95, 10. 12. 1910), který zaplatil velice vysoký členský příspěvek 1000 K (Šupka, 1993, str. 64). V roce 1913 měl spolek 35 členů (Obrátil, 1914,

str. 19). O jeho činnosti máme málo záznamů, ale měl velký osvětářský význam, protože si mimo jiné vytkl za cíl vědecky prozkoumat stopy působení svatých Cyrila a Metoděje na Uherskohradištsku.¹⁹ Činnost spolku však poznamenala První světová válka.²⁰

Obsahem činnosti „Starého Velehradu“ bylo v osvětové oblasti popularizovat výsledky archeologické vědy.

4.4 Shrnutí výzkumu

Analýzou archivních materiálů a dokumentů bylo zjištěno, že v letech 1773 – 1918 působilo ve městě Uherské Hradiště 120 spolků různých spolků. Náplň jejich spolkové činnosti byla pestrá, pouze 24 z nich se zabývalo osvětou ve smyslu neformálních edukačních aktivit se zaměřením na dospělé obyvatelstvo města (a z nich 11 bylo možné podrobit kvalitativnímu zkoumání formou obsahové analýzy dokumentů a jejich kritického srovnání, na základě kterého bylo možné sestavit obraz jejich neformálních edukačních aktivit).

4.4.1 Spolkový obraz města a podíl osvětových spolků na spolkových aktivitách

Nárůst organizovaného spolčování přímo souvisí s přijetím spolkového zákona v roce 1867²¹. Některé spolky postupně zanikaly, a to buď z důvodů jejich nahrazení jiným spolkem (Gartenverein nahradilo Deutsches Kasino, Čtenářský spolek nahradila Měšťanská

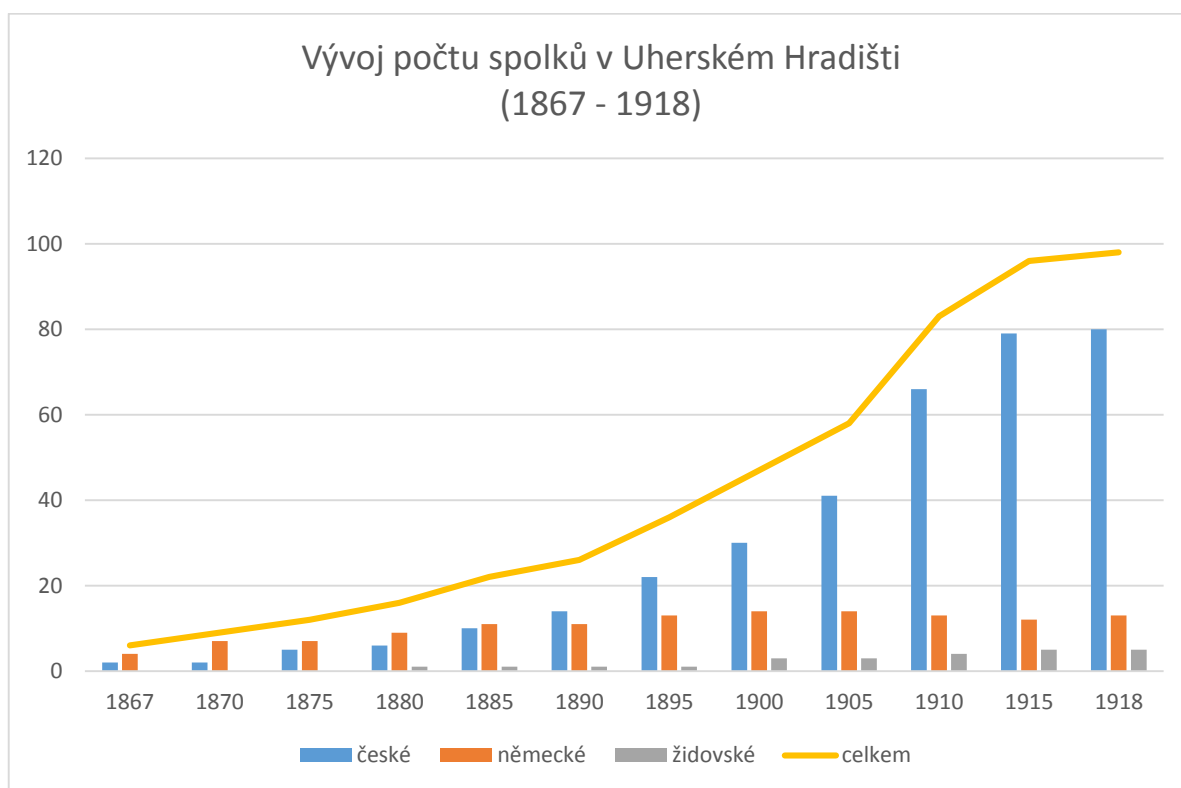
¹⁹ Členové Starého Velehradu patřili ke konzervativní části města a nebyli národnostně vyhranění či předpojatí. Například Jan Nevěřil působil na uherskohradištském německém gymnáziu (samozřejmě před tím, než se stal řádným profesorem a děkanem teologické fakulty univerzity v Olomouci). Mezi další členy patřili (z Uherského Hradiště) Jan Sedláček, Bruno Stancl a Antonín Matoušek (Šupka, 1993, str. 64 – 65). V červenci roku 1914 psali ve Slovácckých novinách: „... vydá v nejbližších dnech prof. dr. Nevěřil v Uher. Hradišti dílo, na kterém už delší dobu pracuje. Veřejnost zajisté s povděkem uvítá z pera dr. Nevěřila popis Velehradu s největším povděkem. Dílo je psáno v jazyce německém za účelem většího rozšíření spisu“ (SN, 1914, čís. 48, 8. 7. 1914). To je hlavní důvod toho, proč se zachovalo tak málo informací o Starém Velehradu.

²⁰ Vydavatelství Starý Velehrad (Alt Welehrad) nakonec vydalo pouze Nevěřilovo dílo Beitrag zur Geschichte der Zisterzienser-Niederlassung in Welehrad v roce 1915.

²¹ Před platností Zákona č. 134/1867 ř. z. vzniklo ve městě pouze 8 spolků, z nichž navíc 2 – Střelecký spolek a Gartenverein – neměly ve skutečnosti legislativní oporu, takže jejich činnost byla opřena o městskou tradici, resp. byla tolerována. Nevyvíjely žádnou soustavnou spolkovou aktivitu, ale pravidelně se zúčastňovaly různých městských slavností. Jejich členové nosili spolkové znaky a uniformy.

beseda), nebo z důvodů vyčerpání spolkových aktivit (Spolek vojenských vysloužilců arcivévody Rainera, Mohyla velehradská, Český politický spolek aj.).

Před rokem 1867 ve městě fungovalo pouze šest spolků, přičemž tři byly německé (Deutsches Kasino, Männergesangverein a Ruderverein), dva české (Hospodářský spolek Velehrad a Měšťanská beseda, resp. Čtenářský spolek). Střelecký spolek měl zvláštní status a členství v něm se po napoleonských válkách stalo společenskou záležitostí městských elit (Šupka, 1993, str. 12), proto ho nelze až do vítězství českého nacionálního elementu ve městě považovat za český. Na druhou stranu ho ze stejného důvodu nelze po roce 1896 považovat za německý.

Obrázek 1. Vývoj počtu spolků v Uherském Hradišti.

Vývoj spolkového života měřený počtem spolků jasně dokumentuje význam narůstajícího českého nacionálního živlu v Uherském Hradišti. Výrazná akcelerace počtu českých spolků po roce 1895 odpovídá politickým změnám ve městě i narůstajícímu počtu českého obyvatelstva.

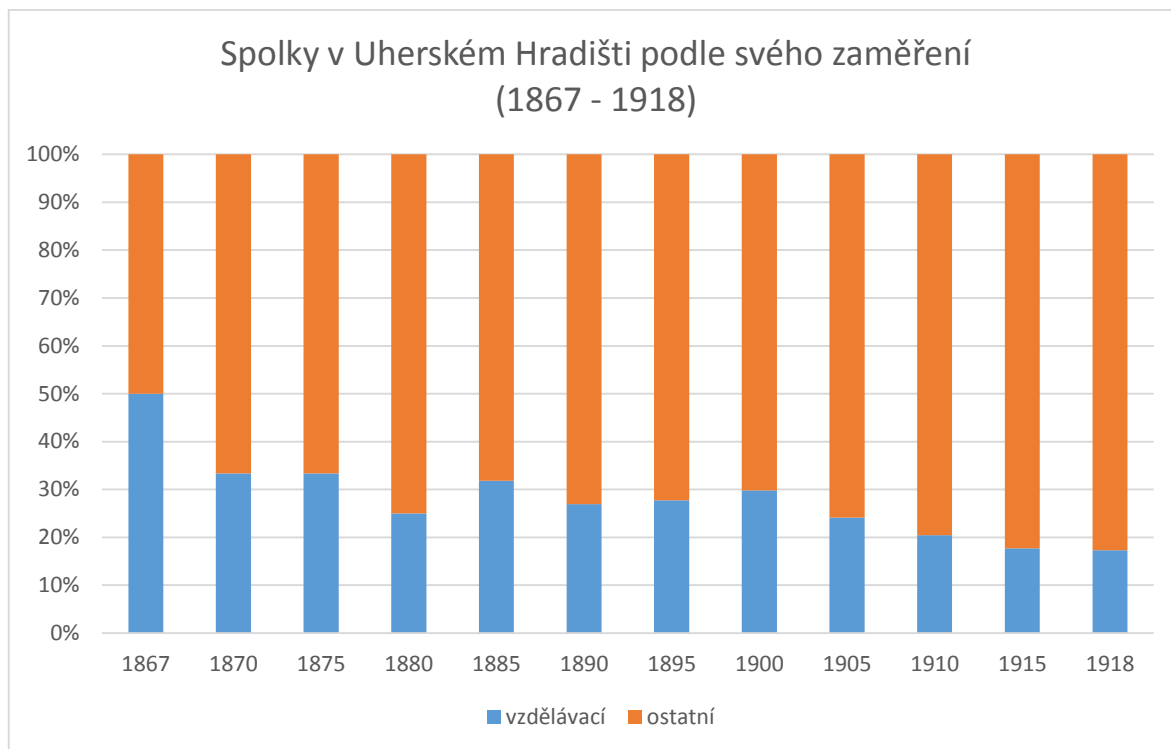
Osvětová aktivita ve smyslu neformální edukace dospělých měla podstatný význam při formování českého živlu v Uherském Hradišti. V prvních třiceti letech po přijetí spolkového zákona v roce 1867 tvořily spolky zabývající se touto aktivitou zhruba třetinu všech

spolků ve městě. Jejich edukační aktivita byla poměrně výrazná, přestože aktivita jednotlivých spolků byla různá. Měštanská beseda, Hospodářský spolek Velehradský a učitelská jednota „Komenský“ vedly nebo pořádaly mnoho přednášek zaměřených na odbornou i laickou veřejnost.

Nemáme bohužel dostatek zdrojů k popisu aktivit německých a židovských spolků, ale nepochybně alespoň nějakou neformální edukační činnost vykonávaly. Mezi českými a německými (a židovskými) spolky probíhal ostrý nacionální střet. Řada českých spolků vznikla právě proto, aby emancipovaly český element od německého. Mezi spolky docházelo ke konfliktům. Například německý feriální klub „Markomannia“ neuspěl z *policejních důvodů* se žádostí o povolení k nošení klubových insignií při veřejných příležitostech (SOkA, AM UH III., k. 478, i. č. 709, f. 39)²².

Po roce 1900 začal edukační význam spolků postupně upadat. Podíl počtu osvětových spolků na všech uherskohradištských spolcích postupně klesal a obsah jejich spolkových aktivit se měnil směrem k pořádání různých společenských akcí. Zřetelně se projevila generační výměna. Zakladatelé prvních spolků, kteří často zažili ještě epizodní působení Lípy Slovanské (1848 – 1849), a jejichž hlavní motivací byl boj za českou emancipaci, byli nahrazeni mladší generací, jejíž motivace už byla jiná. Některé osvětové spolky ztratily svůj původní smysl. Například Měšt'anská beseda se po naplnění svého základního smyslu (institucionalizace českého živlu ve městě) stala především objektem pro pořádání společenských (a politických) akcí, v podstatě tedy kulturním domem a hostincem. Evidentně tam docházelo k řadě politicky motivovaných střetů, což vedlo řadu členů Měšt'anské besedy k opuštění besedního spolku. Ostatně založení Měšt'ansko – řemeslnické besedy v roce 1908 a přenesení části besedních aktivit do nového besedního domu na Střelnici mělo výhradně politický důvod.

²² Starosta Konečný rozhodnutí zdůvodnil slovy: „Žádosti zastoupeného Vámi spolku o povolení ku nošení barev dle přiloženého vzorku ze dne 22. srpna 1902 čís. 2835 pol. nevyhověla podepsaná obecní rada dle dnešního usnesení svého z policejních důvodů, jelikož se zřetelem na místní a časové poměry nestává záruky pro to, že nebude porušen klid ve městě, tedy důvodem zachování klidu ve městě“ (SOkA, AM UH III., k. 478, i. č. 709, f. 39). Pozoruhodné je, že němečtí akademici dostali odpověď na svoji žádost až po 12 měsících. Zjevná úřední šikana ze strany českých úřadů vedla Němce k postupnému opouštění veřejného společenského prostoru. Ke spolku „Markomannia“ více v Příloze II.

Obrázek 2. Spolky v Uherském Hradišti podle svého zaměření.

U některých spolků, konkrétně Dělnického vzdělávacího a zábavného spolku „Šlechtnost“ (zal. 1891), Vzdělávacího spolku Lidová Osvěta (zal. 1898) a Dělnické besedy „Havlíček“ (1906) je evidentní, že jejich skutečná spolková aktivita se vzdálila smyslu svého založení. Jejich skutečný význam pro neformální edukaci dospělých byl zanedbatelný.

Specifický je osud Starého Velehradu. Spolek byl založen za účelem systematického archeologického průzkumu lokalit kolem Uherského Hradiště. O výsledcích měla být veřejnost zpravována formou naučných brožur a přednášek. První světová válka však činnost spolku utlumila a po vzniku Československé republiky se spolek už nesešel.

Přesto, že množství dobových dokumentů je pro nás pravděpodobně navždy ztraceno, že některé spolky se osvětou v edukačním slova smyslu zabývaly pouze omezeně, že některé spolky svého edukačního cíle z mnoha důvodů nedosáhly, můžeme konstatovat, že osvětové spolkové aktivity byly předchůdkyněmi dnešního vzdělávání dospělých.

4.4.2 Osvětářské aktivity jiných spolků a jiné formy vzdělávání dospělých

Pro úplnost je nezbytné zmínit, že některé osvětové aktivity ve smyslu vzdělávání dospělých vykonávaly i jiné spolky. Konkrétně obě české tělocvičné jednoty, tedy Sokol a Orel, občas pořádaly přednášky. Podrobíme-li jejich přednášky analýze, zjistíme, že se vesměs jednalo o krytí politických akcí, anebo rovnou o politická shromáždění.

Dámský odbor vlasteneckého pomocného spolku Červeného kříže změnil svůj spolkový obsah v souvislosti s propuknutím 1. světové války. Kromě své hlavní činnosti, tedy dobročinnost ve prospěch zraněných vojáků²³, pořádal spolek přinejmenším v roce 1914 kurzy pro ošetřovatelky. „Kurs pro ošetřovatelky pořádal odbor Červeného kříže v Uh. Hradišti v měsíci září t. r. laskavostí pana dr. Artura Braunera prakt. lékaře v Uh. Hradišti. Bylo možno dáti 34 účastnicím nejnutnější návod ku ošetřování nemocných a raněných“ (SN, 1914, čís. 65, 17. 10. 1914).

Spolkové osvětové vzdělávání se po roce 1900 přežilo rovněž z důvodů nárůstu možností navštěvovat kurzy pořádané Obchodní školou, které však naplňují znaky formálního vzdělávání, tudíž nebyly předmětem zkoumání osvětových spolkových aktivit. O kurzech pořádaných Obchodní školou si můžeme udělat poměrně přesnou představu:

„Kurs obchodních nauk pro dospělé uspořádá ředitelství dvoutř. Obchodní školy v Uh. Hradišti v době od počátku října t. r. do konce dubna 1911. Vyučovati se bude kup. počtářství (2 hod. týdně), účetnictví (2 hod.) korespondenci a kontrolním pracím (1 hod), obchodní nauce a směnkařství (1 hod.), třikrát týdně po dvou hodinách. Poplatek za celý kurs 25 K. Podmínkou přijetí do kursu je 18 let a aspoň dostatečná znalost čtení, psaní a počítání. Frekventanti obdrží vysvědčení klasifikací celého prospěchu“ (SN, 1910, čís. 49, 25. 6. 1910).

V následujících týdnech dokonce ve Slovácých novinách vyšly upřesňující informace, které umožňují rekonstruovat kurikulum „kursu obchodních nauk“: „Učebná osnova. 1. Kupecké počtářství (2 hod. týdně). Účel: Jisté provádění všech pro obchodníka důležitých výpočtů se stálým zřetelem ke skutečné praxi obchodní. Zkrácené dělení a násobení. Počítání s pojmenovanými čísly. Rozvod a převod se zřetelem na míry, váhy a peníze, nejdůležitějších států obchodních“ (SN, 1910, čís. 68 – 69).

²³ Na začátku války a v jejím průběhu se pořádal „Kokardový den. Dámské spolky v Uh. Hradišti a sice: odbor Červeného kříže, dámský odbor Sokola, Mateřský spolek, dámský odbor Ústřední matice a židovský podpurný spolek pořádají v neděli dne 11. t. m. kokardový den“ (SN, 1914, čís. 64, 10. 10. 1914).

ZÁVĚR

Historie neformálního vzdělávání dospělých v Uherském Hradišti v letech 1773 – 1918 nebyla dosud předmětem žádného soustavného výzkumu. Spolkový život se ve všech monografiích zobecňuje na jeho kulturní a společenský rozměr, který nepochybně měl, avšak zapomíná se jeho edukativní rozměr. Přitom řada spolků vznikla právě z důvodů vzdělávacích a výchovných, resp. považovala vzdělávání a výchovu za jeden ze svých hlavních úkolů. Přehlíží se dobový kontext. Nabídka různých kurzů a přednášek pro dospělé, na které jsme dnes zvyklí, byla tehdy z mnoha důvodů neobvyklá. Možnosti neformálního vzdělávání byly nesmírně omezené, o možnostech formálního vzdělávání dospělých ani nemluvě. Vedl se obrovský společenský zápas o legitimizaci a následnou legalizaci českého jazykového, kulturního a politického živlu.

Tato práce je první ucelený pohled na spolkovou aktivitu se zaměřením na neformální edukaci dospělých v průběhu 19. století a na začátku 20. století v rámci Uherského Hradiště. Zřetelně vykresluje formu i obsah spolkových vzdělávacích aktivit ve městě. Umožňuje nám opustit zažitá schéma vnímání spolkového života jako prostého soustředění se na zájmové aktivity v oblasti kultury a sportu. Na konkrétních případech ukázala, že vzdělávací význam spolků byl důležitý, přestože tento význam postupem času klesal z důvodů vybojování české dominance a z důvodů rozšiřování nabídky jiných forem vzdělávání.

Nabízí se celá řada rozšiřujících a doplňujících výzkumů. Nesmírně zajímavé by bylo srovnání vývoje osvětových aktivit ve smyslu neformální edukace dospělých v dalších moravských královských městech, především v Kroměříži, ale i dalších slováckých městech Uherský Brod, Veselí nad Moravou, Uherský Ostroh, Kyjov apod. Rovněž srovnání s moravskými královskými městy, ve kterých německý živel zůstal silný i po pádu Rakousko-Uherské monarchie, tedy s Jihlavou a Znojmem, by byl zajímavý a možná v mnoha ohledech překvapivý.

Podobné historické sondy nejsou v andragogice příliš obvyklé. Přitom historie je součástí kultury, tudíž by neměla být opomíjena. Často má mnoho institucí, které dnes tvoří jakousi kulturní a vzdělávací infrastrukturu, historii sahající hluboko před datum jejich skutečného založení. V Uherském Hradišti je takovou institucí například Slovácké muzeum. Podobné příklady bychom našli prakticky v každém městě. Proto mohou výzkumné práce zaměřené na historická studia odkrýt mnoho zajímavých poznatků a obohatit andragogickou vědu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BARTOŠ, Josef a Karel CHOBOT. *Úvod do archivnictví pro historiky*. 3., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 97 s. ISBN 80-244-0142-8.
- BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Praha: Grada, 2008, 135 s. ISBN 978-802-4725-802.
- ČOUPEK, Jiří. *Uherské Hradiště: dějiny města*. Brno: Blok, 1981, 630 s.
- FÍŠER, Bohumil. *Paměti hradištské*. Valašské Meziříčí: Osvěta, 1920, 157 s.
- FROLEC, Ivo et al. *Slovácko 2000. Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské po-mezí*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2001, 332 s. ISBN 80-86185-13-3.
- JANÍK, Tomáš, Kateřina VLČKOVÁ, Pavel KNECHT et al. *Smišený design v pedagogic-kém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 531 s. ISBN: 978-80-210-5774-6.
- MALÍŘ, Jiří. *Od spolků k moderním politickým stranám: vývoj politických stran na Mo-ravě v letech 1848 – 1914*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007, 373 s. Spisy Masa-rykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta – Svazek 370, ISBN 80-210-1273-0.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Leges, 2010, 640 s. Student. ISBN 978-808-7212-394.
- NEKUDA, Vladimír et al. *Uherskohradištsko*. Editor Vladimír Nekuda. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1982, 847 s. Vlastivěda moravská – Svazek 63.
- OBRÁTIL, Karel Jar. *Král. město Uherské Hradiště: průvodce městem a okolím*. Uherské Hradiště: A. Kiesswetter, 1914, 63 s.
- PALÁN, Zdeněk. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA, 1997, 159 s. ISBN 80-902-2321-4.
- POJSL, Miloslav et al. *Cisterciáci na Moravě: sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*. Editor Miloslav Pojzl. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 324 s. Sborníky. ISBN 80-244-1460-0.
- PUNCH, Keith. *Introduction to research methods in education*. Los Angeles: Sage, 2009, 398 s. ISBN 978-184-7870-186.
- SPÁČIL, Jindřich. *Veškerá moc ve státě vychází z lidu: kronika o kroměřížském sněmu 1848 – 1849*. Kroměříž: Karel Kryl, 1948, 174 s., Varietas – Svazek 11.

ŠUPKA, Pavel. *Spolkový život v Uherském Hradišti v letech 1848 – 1918*. Brno, 1993. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta filozofická. Vedoucí práce Jan JANÁK.

VITÁSEK, Jindřich Erazim. *Dějiny a místopis král. města Uh. Hradiště*. Uh. Hradiště: J. E. Vitásek, 1879, 139 s.

VYCHODIL, Jan. *Dějiny hospodářského spolku Velehradského za prvních dvaceti let (1864 - 1884)*. Velehrad: Hospodářský spolek Velehradský, 1884, 72 s.

ZAPLETAL, Jan. *Lokální elity a politicko – ekonomické poměry ve slováckých městech na přelomu 19. a 20 století*. Brno, 2011. Dizertační práce. Masarykova univerzita. Historický ústav. Vedoucí práce Jiří MALÍŘ.

ZAPLETAL, Jaroslav et al. *Uherské Hradiště: královské město na řece Moravě*. Editor Jaroslav Zapletal. Uherské Hradiště: Město Uherské Hradiště, 2007, 492 s. ISBN 978-802-3998-733.

ZEMEK, Metoděj a Josef KOLÁČEK. *Kniha o Redutě*. Editor Jaroslav Zapletal. Velehrad: Ottobre 12, 2001, 301 s. Genius loci. ISBN 80-865-2805-7.

Noviny. Moravská Slovač, ročníky 1884 – 1889

Noviny. Slovácké noviny, ročníky 1889 – 1918

Rakousko. Zákon č. 253/1852 ř. z., Císařský patent (t. zv. Starý spolkový zákon). Dostupný také z <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=21&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

Rakousko. Zákon č. 134/1867 ř. z., o právě spolčovacím. Dostupný také z <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm>.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

AM UH III Archív města Uherské Hradiště č. 3

MS Moravská Slovač

OÚ UH Archív okresního úřadu Uherské Hradiště z období 1850 – 1945

SN Slovácké noviny

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1. Vývoj počtu spolků v Uherském Hradišti.

Obrázek 2. Spolky v Uherském Hradišti podle svého zaměření.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Osvětové spolky působící v Uherském Hradišti v období 1773 - 1918

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Úplný soupis uherskohradištských spolků v letech 1773 – 1918

Příloha P II: Ferialclub d. Hochschüller „Markomania“

Příloha P III: Soupis použitých novinových citací

Příloha P IV: Císařský patent (Starý spolkový zákon)

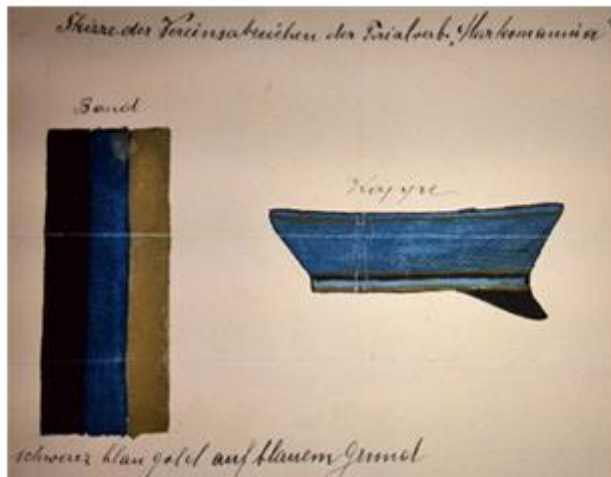
**PŘÍLOHA P I: ÚPLNÝ SOUPIS UHERSKOHRADIŠŤSKÝCH
SPOLKŮ V LETECH 1773 - 1918**

Pořadí	Založení	Zrušení	Název spolku
1	1610		Střelecký spolek
2	1838	1855	Gartenverein
3	1848	1849	Lípa Slovanská
4	1855		Deutsches Kasino
5	1861		Männergesangverein
6	1862	1867	Čtenářský spolek
7	1863	1906	Ruderverein Moravia
8	1864		Hospodářský spolek Velehrad
9	1867		Měšťanská beseda
10	1869		Turnverein
11	1870		Glücksverein
12	1870		Studenten – Unterstützungs – Verein
13	1871		Tělovýchovná jednota Sokol
14	1871		Spolek učitelů / Spolek mor. učitelů v Olomouci
15	1873		Spolek dobrovolných hasičů
16	1877	1911	Spol. voj. vysloužilců arcivévodý Rainera
17	1879		Jagdverein
18	1879		Verein der Schadloshaltung der Geschworenen
19	1880		Verein Chewra Kadischa
20	1881		Ortsgruppe des d. Schulvereines in UH
21	1881		Zweigverein des patriotischen Fraunhilfsvereines für Mähren
22	1882		Ústřední matice školská
23	1883		Akademický feriální klub „Slovač“
24	1884		Spolek pro podporování chudých studentů na českém gymnáziu
25	1885	1901	Mohyla velehradská
26	1886	1910	Český politický spolek
27	1890		Okrašlovací spolek
28	1888		Feurwehr – Bezirksverband No. 2 – UH
29	1890		Losovní společnost
30	1891	1895	Kaufmännischer Loosverein
31	1890		III. okrsek Sokola – UH (župa Komenského)
32	1891	1897	Dělnický vzdělávací a zábavný spolek „Šlechtnost“
33	1891	1901	Divadelní a pěvecká jednota
34	1892	1894	Katolicko – politická jednota
35	1892	1911	Ferialclub d. Hochschüller „Markomania“
36	1893	1898	Spolek učících se ruštině
37	1894		Losový spolek „Brouček“
38	1894		31. hasičská župní jednota
39	1894		Podpurný spolek „Svépomoc“

40	1894		Pěvecký spolek „Svatopluk“
41	1896		Spolek mateřský paní a dívek českých v UH
42	1896		Klub českých turistů
43	1896		Kaufmännischer Losverein
44	1896		Katolicko – politická jednota
45	1896		Dámský odbor Ústřední matice školské
46	1896		Slovácká župa českých lékařů
47	1897		Klub českých cyklistů
48	1897		Konviktový spolek
49	1897		Jüdisch akademisch Ferialverband „Achiwah“
50	1898		Spol. divadelních ochotníků
51	1898		Vzdělávací spolek Lidová Osvěta
52	1899		Öster. Touring Club, Section X. UH
53	1900		Knihovní jednota
54	1900		Isr. Freuen – Wohltätigheits und Freitisch Verein für UH
55	1900		Politický spolek pokrokový
56	1900		Československá obchodnická beseda
57	1901		Spolek pro založení a vydržování obchodní školy
58	1901		Zemská jednota soukromých úředníků v Království českém v UH
59	1901		Losovní spolek „Milionář“
60	1901		Jüdischer Turnverein in UH „Makkabi“
61	1902		Dámský odbor vlasteneckého pomocného spolku Červeného kříže
62	1902		Řemeslnická beseda
63	1902		Jubilejní jednota lidumilů
64	1902		Katolický spolek českého rolnictva
65	1903		Československá jednota
66	1904		Učitelská záduha na Moravě
67	1904		Ústřední jednota zřizenců cukrovarnických
68	1904		Český sportovní klub
69	1905		Zemský vinařský spolek
70	1905		Spolek katechetský
71	1905		Sirotčí spolek
72	1906		Dělnická beseda „Havlíček“
73	1906		Spolek vydavatelského družstva „Slovácké noviny“
74	1906		Svaz pivovarských dělníků
75	1906		Spolek státních zřizenců pro Markrabství moravské
76	1906		Svaz dělníků stavebních v Rakousku
77	1906		Svaz tesařů v Rakousku
78	1907		Úsporní a losovní spolek
79	1907		Včelařský spolek
80	1907		Ovocnářský spolek
81	1907		Ústřední svaz zedníků
82	1908		Spolek berních úředníků
83	1908		Spolek státních úředníků

84	1908		Spolek českých státních úředníků
85	1908		Český veslařský klub
86	1908		ČSSD
87	1908		Měšťansko-živnostenská beseda
88	1908		Československý spolek katolických tovaryšů
89	1908	1911	Zemský svaz kancelářských oficiantů a pomocníků
90	1909	1909	Výherní společnost
91	1909		Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě
92	1909		Ústřední a stavební bytové družstvo
93	1909	1915	Krajinský sbor sdružení českých spolků vojenských vysloužilců
94	1909		Křesťansko-sociální tělovýchovný odbor „Orel“
95	1909		Měšťanský klub majitelů domů
96	1909		Zemský svaz soudních kancelářských oficiantů a pomocníků
97	1910		Spolek židovských obchodních a soukromých zřízenců
98	1910		Archeologický spolek „Starý Velehrad“
99	1910		Zemská ústřední jednota zahrádkářů
100	1910	1914	Spolek dozorců vězňů a dozorkyň vězenkyň pro Moravu a Slezsko
101	1911		Okresní učitelská jednota „Komenský“ / Krajské sdružení učitelstva
102	1911		Svaz českých krejčí a příbuzných odvětví v Rakousku
103	1911		Národní jednota pro východní Moravu
104	1911		Český svaz kancelářských oficiantů a pomocníků
105	1911		Jednota občanského podporovacího spolku
106	1911		Klub malé generace „Jarost“
107	1912		Spolek absolventů českých dvouřídnicích škol
108	1912		Rybářský spolek
109	1912		Spolek lesníků
110	1912		Svaz židovských obchodních pomocníků ve Vídni
111	1912		Spolek řepařů
112	1913		Svaz pekařů
113	1913		Krajinská meliorační jednota
114	1913		Zemská jednota zřízenců drah
115	1913		Ústřední svaz stavební dělníků v Rakousku
116	1913		Orchestrální sdružení „Dalibor“
117	1914		Divadelní ochotnické sdružení
118	1914		První spolek dozorců vězňů
119	1918		Verein der deutschen Staatsbeamten
120	1918		Česká státoprávní demokracie

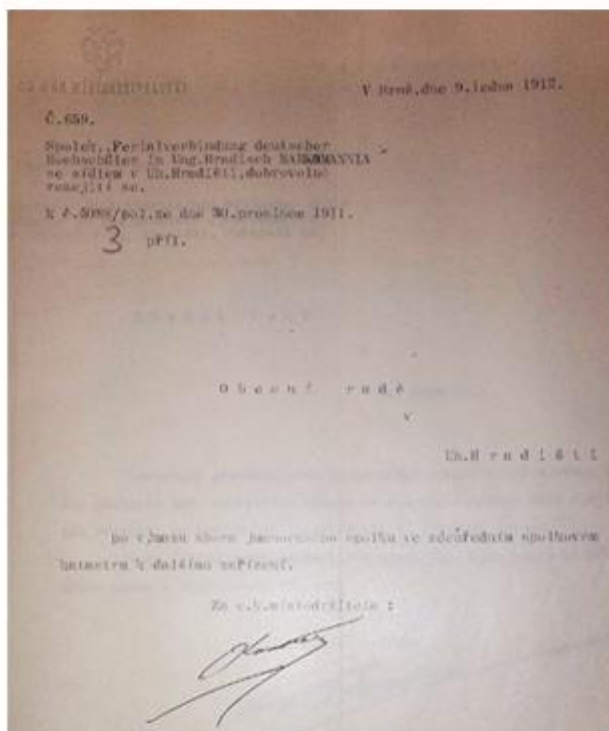
PŘÍLOHA P II: FERIAALCLUB D. HOCHSCHÜLLER „MARKOMANNIA“

1

2

3

- 1) Návrh na spolkové insignie německého feriálního klubu „Markomannia“.
- 2) Veřejné oznámení o rozpuštění spolku „Markomannia“ z Brüner Zeitung.
- 3) Oznámení o výmazu spolku „Markomannia“ ze spolkového registru.

zdroj: SOKA, AM UH III., k. 478, i. č. 709, f. 30, 60

PŘÍLOHA P III: SOUPIS POUŽITÝCH NOVINOVÝCH CITACÍ

Moravská Slovač	Slovácké noviny	
1884, čís. 4	1890, čís. 22	1900, čís. 42
1885, čís. 14	1890, čís. 59	1901, čís. 15
1885, čís. 16	1891, čís. 1	1901, čís. 41
1885, čís. 77	1891, čís. 48	1904, čís. 41
1886, čís. 20	1891, čís. 87	1904, čís. 76
1886, čís. 53	1892, čís. 31	1905, čís. 7
1886, čís. 72	1893, čís. 89	1906, čís. 100
1886, čís. 75	1894, čís. 100	1906, čís. 50
1886, čís. 8	1894, čís. 101	1906, čís. 75
1887, čís. 22	1894, čís. 66	1906, čís. 79
1887, čís. 71	1894, čís. 91	1906, čís. 90
1888, čís. 28	1894, čís. 93	1906, čís. 91
1889, čís. 7	1894, čís. 94	1907, čís. 16
	1894, čís. 95	1908, čís. 74
	1894, čís. 96	1908, čís. 75
	1894, čís. 97	1909, čís. 28
	1894, čís. 99	1909, čís. 30
	1895, čís. 10	1909, čís. 81
	1895, čís. 11	1910, čís. 1
	1895, čís. 12	1910, čís. 49
	1895, čís. 13	1910, čís. 68
	1895, čís. 14	1910, čís. 69
	1895, čís. 30	1910, čís. 89
	1895, čís. 60	1910, čís. 95
	1895, čís. 9	1913, čís. 3
	1896, čís. 100	1913, čís. 53
	1896, čís. 17	1913, čís. 6
	1896, čís. 39	1913, čís. 68
	1896, čís. 9	1913, čís. 69
	1897, čís. 21	1913, čís. 75
	1897, čís. 58	1913, čís. 76
	1898, čís. 15	1913, čís. 77
	1898, čís. 39	1914, čís. 38
	1898, čís. 44	1914, čís. 48
	1899, čís. 3	1914, čís. 64
	1899, čís. 76	1914, čís. 65
	1899, čís. 92	

253.

Patent císařský, daný dne 26. listopadu 1852,

pro celou říši, vyjímajíc Hranici vojenskou.

jímžto se vydávají nová ustanovení o spolcích (zákon spolkový).

My František Josef První, z boží milosti císař Rakouský;

král Uherský a Český, král Lombardský a Benátský, Dalmatský, Chorvatský, Slavonský, Haličský, Vladimírský a Illyrský, král Jerusalemský a t. d.; arcivojvoda Rakouský; velkovojevoda Toskanský a Krakovský; vojvoda Lotarinský, Saleburský, Štyrský, Korutanský, Krajinský, a Bukovinský; velkokníže Sedmihradský; markrabě Moravský; vojvoda Horno- a Dolnoslezský, Modenský, Parmský, Piačenský a Quastalský, Osvětimský a Zátorský, Těšinský, Furlanský, Dubrovnický a Zaderský; knížecí hrabě Habsburský, Tyrolský, Kyburský, Gorický a Gradištský; kníže Tridentský a Brixenský; markrabě Horno- a Dolno-lužický a Istrianský; hrabě Hohenembský, Feldkirchský, Bregencký, Sonnenberský a t. d.; pán Ferstský, Kotarský a na Slovinském krajišti; velkovojevoda vojvodství Srbského a t. d. a t. d.

Poněvadž jest potřebí, aby se zákonní ustanovení o spolcích, zvláště co se týče postavení těch spolků ku správě státní, kteří šíře působí na záležitosti veřejné, způsobem přiměřeným uspořádala, vidíme Se pohnuty, slyševše ministry Naše a vyslyševše Naši radu říšskou, naříditi takto:

§. 1.

Zvláštního povolení od správy státní ke zřízení spolků všelikých potřebí jest, když

- a) se podlé umluvených prvé pravidel spolkových (statutů) takovým způsobem mají uzavřítí, že má býti každému, kdož ustanoveným podmínkám zadost učiní a pravidlům spolkovým se podvolí, bez obmezení počtu původních účastníků dovoleno, ve spolek vstoupiti, nechať jest počet údův spolkových napřed ustanoven nebo není;
- b) když jsou to spolky na akcie, t. j. takové spolky, při kterýchž se má kapitál, jehož potřebí, opatřiti akciemi, t. j. jistými podíly k společnému fondu podnikacímu, ježto se spůsoby nabývacími dle práva občanského na jiné přenašeti mohou a z nichž jedině účastníci právi býti mají;

- c)* když se na spolek, ježto se má zříditi, podle povahy jeho vztahuje předpis zvláštní, v kterémž se nařizuje, že se má prvé správa státní žádati za povolení k němu.

§. 2.

Zvláště jest takového povolení potřeba ku zřízení spolků k následujícím veřejným a obecně užitečným účelům :

- a)* k zvelebení věd a umění ;
- b)* k povzbuzení a zdvižení polního hospodářství a lesnictví, průmyslnosti, obchodu nebo jiných odvětví produkce vůbec ;
- c)* k udržování pravidelného spojení transportního mezi dvěma nebo více místy po zemi nebo po vodě vůbec, a k podniknutím plavby parní zvláště ;
- d)* k stavení nebo udržování železnic, mostů, silnic po zemi i po vodě ;
- e)* k podniknutím hornickým ;
- f)* ke kolonisacím ;
- g)* k ústavům kreditním ;
- h)* k ústavům pojišťovacím ;
- i)* k obecným ústavům opatrovacím a důchod dávajícím ;
- k)* ke spořitelnicím ;
- l)* k půjčovnám na základy (k ústavům zástavním) ;
- m)* k rozšíření spolku s povolením již zřízeného, prostředkem filiálek.

§. 3.

Zřizovati spolky, ježto sobě kladou za účel věci, které náležejí v obor zákonodárství nebo správy veřejné, jest zakázáno.

§. 4.

Dávati povolení ke spolkům, v §. 2. pod lit. *a, b, f, g, i* přivedeným, pak ke spolkům, jichž účel jest podnikání železnic a plavby parní, jakož i ku všelikým společnostem, při kterých činiti jest o zvláštní výhody nebo o uchýlení se od předpisů obecných, pak o dotčené v §. 2. pod lit. *m)* rozšíření spolků již platně zřízených, zůstaveno jest Nám samým.

Návrhy k tomu se vztahující má činiti ministerium záležitostí vnitřních.

Ministerium záležitostí vnitřních dávati bude povolení ke zřízení spolků, v §. 2. pod lit. *c, d*, (vyjímajíc podnikání železnic a plavby parní) *e, h, k, l* přivedených, pak ke zřízení spolků, jichž fond podnikací se má buď zcela buď z části akciemi opatřiti, nebo jichž působnost se má na správní obvod dvou nebo více zemí korunních vztahovati.

Ministerium záležitostí vnitřních má se však strany všelikých záležitostí spolkových, ježto se dotýkají působnosti některého jiného ministerium, prvé srozuměti s mini-